

ALBANIA

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΑΛΒΑΝΟΥΣ
ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ
ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ
(μέσα 19ου αί.)

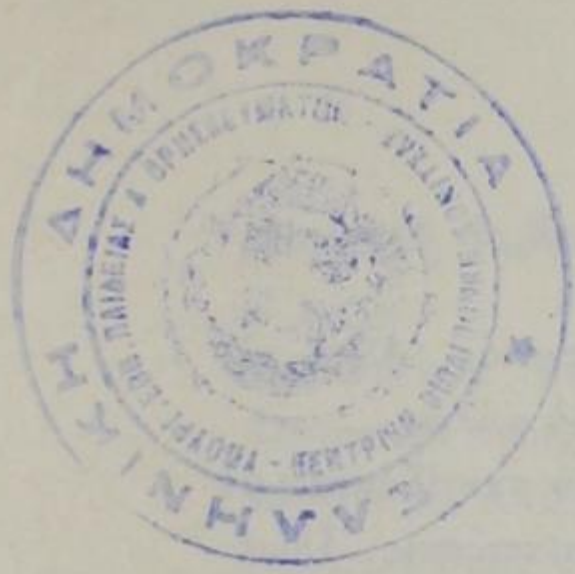
Ανάτυπο από τον Η' τόμο της «Δωδώνης»
Επιστημονικής Επετηρίδας της Φιλοσοφικής Σχολής
του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1979

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 55936
ΗΜΕΡΑ ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 10/9/2014
ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΑΛΒΑΝΟΥΣ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

(μέσα 19ου αϊ.)

Κατά τὴν περίοδο τῆς δουλείας ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Ἀλβανία ἀποτελοῦσαν δυὸ περιοχές, ὅπου τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίζονταν στὴν κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς ἐπενεργοῦσαν θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ καὶ στὴν ἄλλη καὶ δημιουργοῦσαν αἰτίες γιὰ μεταγενέστερες ἐξελίξεις. Ἰδιαίτερα αἰσθητὴ ἦταν ἡ ἀλληλεπίδραση αὐτὴ στὶς ἐπαρχίες ποὺ συγκροτοῦσαν τότε τὴ νότια Ἀλβανία, τὰ σαντζάκια δηλαδή τοῦ Δυρραχίου, Ἐλβασάν, Βερατίου καὶ Αὐλώνας καὶ τὸν νοτιότερα ἀπ' αὐτὰ Ἡπειρωτικὸ χῶρο μέχρι τὴν πρωτεύουσα τοῦ βιλαετιοῦ, τὰ Ἰωάννινα¹.

Οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης καὶ ἀλληλεξάρτησης εἶναι πολλοί : Ἡ διοικητικὴ διαίρεση, πρῶτα, εὐνοοῦσε τὶς προϋποθέσεις ποὺ ἐπέτρεπαν νὰ διαδραματίζεαι σημαντικό ρόλο ἡ προσωπικότητα τοῦ ἐκάστοτε βαλῆ. Αὐτὸ εἶχε ὡς συνέπεια τὴ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη διοικητικὴ αὐτοτέλεια ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Παράδειγμα ὁ Ἀλῆ πασάς, ποὺ ἔδρασε στὸν ἴδιο χῶρο καὶ κατόρθωσε νὰ ἐπιβληθεῖ κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ δημιουργήσῃ κράτος ἐν κράτει. Οἱ οἰκονομικὲς συνθήκες, ὕστερα, διαμόρφωναν μιὰ ἐνότητα ταυτιζόμενη μὲ τὸ γεωφυσικὸ χῶρο, τὸν νότια τοῦ ποταμοῦ Γενούσου, ποὺ συγκροτοῦσε καὶ τὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων. Ἡ στενότερη, τέλος, ἐπαφὴ μεταξὺ τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ ἀλβανικοῦ στοιχείου², ποὺ ὑπῆρχε στὶς ἐπαρχίες βόρεια τοῦ

1) Στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ὑπάγονταν τὰ σαντζάκια : Ἄρτας, Πρέβεζας, Ἰωαννίνων, Ἀργυροκάστρου, καὶ Βερατίου (βλ. Γ. Σ. Πλουμίδη, Ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Ἡπείρου στὶς παραμονὲς τῆς ἀπελευθέρωσής του, 1905 περ - 1912, «Δωδώνη», τ.6 (1977), σ.356 καὶ 356 σημ. 4).

2) Ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα πολλῶν παραγόντων: ὁ κυριότερος ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὰ ἀλβανικὰ φύλα ποὺ κατοικοῦσαν στὰ νότια τοῦ ποταμοῦ Γενούσου (Τόσκηδες, Λιάπηδες, Τσάμηδες). Ἄς μὴ λησμονεῖται ὅτι στὰ ἀλβανικὰ αὐτὰ φύλα ποὺ ἐξισλαμίστηκαν προοδευτικὰ, διατηροῦνταν οἱ καταβολὲς τῆς ὀρθόδοξης θρησκείας. Οἱ καταβολὲς αὐτὲς ἐκδηλώνονταν στὸν τρόπο συμπεριφορᾶς τους στὸ πλαίσιο τῆς νέας θρησκείας : χαλαρὴ ἐξάρτηση, ἐπιβιώσεις χριστιανικῆς λατρείας, αἵρεση Μπεκτασήδων κλπ. (βλ. γενικὰ Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Οἱ Κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας, Ἰωάννινα 1979, σ. 30 κ.ἐξ.).

σαντζακιοῦ Ἰωαννίνων, ἔδιναν ξεχωριστὴ σημασία σὲ κάθε γεγονός. Αὐτὸ εἶχε καὶ τὶς ἀνάλογες ἐπιδράσεις στὴ ζωὴ καὶ στὴ μοίρα τῶν δυὸ φύλων.

Ἡ λεπτομερὴς καὶ βαθύτερη ἐξέταση τῶν γεγονότων, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἱστορία τοῦ χώρου αὐτοῦ, ἐπιβεβαιώνει τὶς παραπάνω διαπιστώσεις. Ἰδιαίτερα ὁ 19ος αἰ. προσφέρει στὸ μελετητὴ πολλὰ σχετικὰ παραδείγματα. Ἐνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι καὶ ἡ ἀνταρσία τῶν Ἀλβανῶν, ἡ γνωστὴ ὡς ἐπανάσταση ἢ ἀποστασία τοῦ Γκιὼν Λέκκα ἢ Γκιολέκα¹.

Ἡ ἀνταρσία, ποὺ ὑπόβοσκε ἀπὸ καιρὸ στὴν Ἀλβανία, ἄρχισε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1847 ἀπὸ τὸ Κορβελέσι, ὅπου καὶ ἡ ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ ἀρχηγοῦ της, τὸ Κούτσι. Ἐπιβλήθηκε γρήγορα στὶς ἐπαρχίες Κορβελέσι καὶ Δελβίνου, ἐπεκτάθηκε στὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ ξαπλώθηκε πρὸς τὸ Βορρά, τὴ Μαλακάστρα, Μουζακιά καὶ Βεράτι, καθὼς καὶ πρὸς τὸ Νότο, στὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα καὶ κινδύνεψαν νὰ καταληφθοῦν. Ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κινήματα τῶν Ἀλβανῶν² κι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἀποτελέσαν τὴν ἀφορμὴ τῆς ἔκρηξής του δὲ μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μ' ἄλλα ἄλβανικὰ κινήματα ποὺ ἀπέβλεπαν ἀποκλειστικὰ στὴν κατοχύρωση τῶν προνομίων τῶν προκρίτων Ἀλβανῶν καὶ στὴ διαιώνιση τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τους ἀπέναντι στοὺς ὑπόδουλους Ἕλληνες³. Ἡ ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς προθέσεις της καὶ τὶς εὐρύτερες διασυνδέσεις της, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶχε καὶ διαφορετικὸ χαρακτήρα. Ἐπιδίωξε τὴ συμμαχία μὲ τὸ χριστιανικὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, διακήρυξε καὶ προσπάθησε νὰ σεβαστεῖ τὴν περιουσία ὄλων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ θρήσκευμα, κατόρθωσε νὰ προσελκύσει καὶ Ἕλληνες πολεμιστὲς στὶς τάξεις της καὶ ζήτησε καὶ τὴ βοήθεια τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους, ποὺ πρωθυπουργὸς του ἦταν ὁ Ἡπειρώτης Ἰωάννης

1) Γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέκα βλ. Μίλτου Μ. Σπυρομήλιου, Ἑλλάς καὶ Ἀλβανία, Ὁ Γκιολέκας, «Ὁ Νέος Κουβαράς», ἔτος Γ' 1965, 129 - 227, Ν. Β. Πατσέλη, Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέκα, «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τ. 14 (1965), σ. 193 - 202, Mexhit Kokalari, «Besëlidhja Shqiptare» dhe kryengritja e madhe fshatare e vitit 1847, Studime Historike, τ. 11 (1974), τεύχ. 2, σ. 131 κ. ἐξ. (Ὁ «ἄλβανικὸς σύνδεσμος» καὶ ἡ μεγάλη σύγκρουση τῶν χωρικῶν τοῦ 1847).

2) Ὁ Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τ. 1, ἐν Ἀθήναις 1856, σ. 408, ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα ἦταν ἡ τολμηροτέρα καὶ κινδυνωδεστέρα πάσης ἄλλης, ἣν ἐγέννησεν ὁ τόπος οὗτος (ἡ Ἀλβανία).

3) Μερικοὶ ἱστοριογράφοι, κρίνοντας ἐπιφανειακὰ τὰ πράγματα, καταφέρονται μὲ δριμύτητα ἐναντίον τῆς ἀποστασίας τοῦ Γκιολέκα, τὴν ὁποία χαρακτηρίζουν σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα κινήματα τῶν Ἀλβανῶν βλ. Κωνσταντίνου Μ. Μεκίου, Ἱστορία τῆς Ἡπείρου, ἐν Καίρῳ 1909, σ. 259 - 261. Ὁ ἴδιος (σ. 260), μιλώντας γιὰ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ κινήματος σημειώνει ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ἔδωσαν σ' αὐτὸ ληστρικὸν αὐτόχρημα χαρακτήρα, δι' ἀσυστόλου λαφυραγωγίας καὶ παντοίων καταπιέσεων τῶν φιλησύχων τῆς χώρας κατοίκων...

Κωλέττης¹. Τῇ συμπαραστάσει, τὴν περιορισμένη ἔστω, τοῦ χριστιανικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ στοιχείου φανερώνουν καὶ οἱ καταστροφές ποὺ ἔπαθαν οἱ ὀρθόδοξοι πληθυσμοὶ ἀπὸ τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, καθὼς καὶ οἱ ἐξορίες τῶν μητροπολιτῶν Βελεγράδων καὶ Ἀργυροκάστρου, μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἀνταρσίας².

Ἡ ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα, ὕστερα ἀπὸ ἐξάρσεις καὶ ὑφέσεις, ἐπιτυχίες καὶ ἀποτυχίες, ἐξουδετερώθηκε τὸ φινόπωρο τοῦ 1847. Οἱ πρωταῖτιοι, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη ὅσοι θεωρήθηκαν ὑποπτοί, τιμωρήθηκαν σκληρά³, ἐνῶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀνταρσίας Γκιολέκας πέρασε στὴ Θεσσαλία, ὅπου καὶ παραδόθηκε στοὺς Τούρκους γιὰ λόγους ποὺ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστοί⁴.

Ἀπὸ τοὺς λίγους Ἀλβανούς προκρίτους ποὺ ἔμειναν πιστοὶ στὴν Πύλη στὴν περίοδο τῆς ἀνταρσίας ἦταν ὁ Χουσεῖν πασᾶς τοῦ Βερατίου, γιὸς τοῦ Ὁμέρ πασᾶ Βρυώνη, γνωστοῦ ἀπὸ τὴ δράση του στὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821. Ἡ στάση τῆς οἰκογένειας Βρυώνη προκάλεσε τὸ σφοδρὸ μίσος τῶν ἐπαναστατῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνάμεσα στὰ κύρια αἰτήματά τους περιλάμβαναν καὶ τὴν ἀπομάκρυνση τῆς οἰκογένειας Βρυώνη ἀπὸ τὴν Ἀλβανία⁵, ἀν ὅχι καὶ τὴ ὀλοκληρωτικὴ τῆς ἐξόντωση⁶.

Ὅπως ἦταν φυσικό, ἡ καταστολὴ τῆς ἀνταρσίας προσπόρισε ἀπεριόριστη δύναμη στὴν οἰκογένεια Βρυώνη, τῆς ὁποίας ὁ κύριος ἐκπρόσωπος, ὁ Χουσεῖν, ἔγινε πανίσχυρος. Ὁ σουλτάνος ἐξᾴλλου γιὰ τὴν ἀφοσίωσή του τοῦ χορήγησε ἰσόβια σύνταξη ἀπὸ 5000 γρόσια τὸ χρόνο⁷, ἐνῶ παράλληλα δημιουργήθηκαν γι' αὐτὸν οἱ πιὸ εὐνοϊκὲς συνθήκες γιὰ ἐξοντωτικὴ καταδίωξη τῶν ἀντιπάλων του καὶ ἐπαύξηση τῆς περιουσίας του.

Στὴν παντοκρατορία τῆς οἰκογένειας Βρυώνη, καθὼς καὶ στὴν ἀνατροπὴ τῶν δυσμενῶν συνθηκῶν ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα σὲ βάρος τῶν Ἀλβανῶν, ἔθεσε τέλος ὁ διορισμὸς τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ, γιοῦ τοῦ Βελῆ καὶ ἐγγονοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὡς γενικοῦ διοικητῆ τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων στὶς ἀρχές τοῦ 1850.

Ἡ τοποθέτηση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ στὴ νευραλγικὴ θέση τοῦ βιλαετιοῦ

1) Βλ. Σπυρομήλιου, ὅ.π., σ. 167, 171, 186, 209 - 211.

2) Ὁ.π., σ. 201, 213.

3) Ὁ.π., σ. 213, καὶ Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία, σ. 413 - 414. Ὁ Ἀραβαντινὸς ἀναφέρει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κυριοτέρων Ἀλβανῶν προκρίτων ποὺ συνελήφθησαν κατὰ περιοχές καὶ προσθέτει ὅτι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ τιμωρήθηκαν ὑπῆρχαν καὶ ὀλίγοι τινὲς οὐχὶ φίλοι τῆς γενομένης ἀνταρσίας.

4) Βλ. Σπυρομήλιου, ὅ.π., σ. 220.

5) Ὁ.π., σ. 187.

6) Ἡ οἰκογένεια Βρυώνη εἶχε ἤδη πληρώσει βαρὺ φόρο αἵματος μὲ τὸ φόνο, ἀπὸ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Χουσεῖν, Ἰσοῦφ μπέη Βρυώνη, κατὰ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1847 στὶς ἐπιχειρήσεις γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὸ Βεράτι (βλ. Ἀραβαντινοῦ, ὅ.π., σ. 440).

7) Βλ. Σπυρομήλιου, ὅ.π., σ. 219.

Ἰωαννίνων δὲν ἦταν τυχαία. Ἀποτελοῦσε πολιτική πράξη τῆς Πύλης ποὺ σκόπευε σὲ διπλοὺς στόχους: πρῶτα νὰ προσεταιριστεῖ τὸ παραγκωνισμένο καὶ καταδιωκόμενο γιὰ δεκαετίες ἄλβανικὸ στοιχεῖο, καὶ δεύτερο νὰ ἐξουδετερώσει, μὲ τὴ σύμπραξη τῶν Ἀλβανῶν, τὴν ὀργάνωση ἐπαναστατικῶν κινήματων ἀνάμεσα στοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τοῦ βιλαετιοῦ· γιὰ τοὺς τελευταίους, ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους καὶ τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα εἶχε δημιουργήσει ἢ διάδοση καὶ στὴν Ἡπειρο τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἔτσι, ἡ κατανόηση τῆς ἀπόφασης τῆς Πύλης γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ στὰ Ἰωάννινα προϋποθέτει τὴν ἐξέταση τῆς κατάστασης ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἀλβανία, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὡς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., καθὼς καὶ τῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπέτρεψαν ν' ἀνθίσουν καὶ στὴν ὑπόδουλη Ἡπειρο οἱ προσδοκίες γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν ἐθνικῶν πόθων.

Ἡ θέση τῶν Ἀλβανῶν ἔγινε δύσκολη ἀπέναντι στὴν Πύλη, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ Ἀλῆς ἦταν γι' αὐτοὺς ὁ μέγας ἀρχηγός, τὸ ἐκλεκτὸ τέκνο τῆς ἄλβανικῆς φυλῆς καὶ μέσα στὸ κράτος ποὺ δημιούργησε ἔγιναν κατὰ κάποιον τρόπο, οἱ ἀφέντες ποὺ καταδυνάστευαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο. Οἱ νόμοι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἶχαν ἀτονήσει καὶ ἴσχυαν οἱ νόμοι τοῦ Ἀλῆ. Καὶ ἦταν φυσικὸ ὁ τελευταῖος νὰ κολακεύει τοὺς ὀμοφύλους του καὶ νὰ παραβλέπει τὶς παρονομίες τους, γιὰ τὴν στηριζόταν στὴν ἀφοσίωσή τους.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ¹, τόσο ἡ Πύλη ὅσο καὶ οἱ σερασκέρηδες τῆς Ρούμελης καὶ οἱ πασάδες τῶν Ἰωαννίνων ἀντιμετώπισαν μὲ δυσπιστία τὴ στάση καὶ τὶς κινήσεις τῶν Ἀλβανῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ προκρίτων, ποὺ εἶχαν φτάσει μάλιστα στὸ σημεῖο νὰ προδώσουν καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἀλῆ προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσουν ὠφέλη. Ὄταν ὁ προστάτης τους καὶ ἡ οἰκογένειά του ἐξοντώθηκαν², συνειδητοποίησαν καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τὴ δεινὴ θέση στὴν ὁποία βρέθηκαν. Ἀρχισαν τότε νὰ ἐκδηλώνονται μ' ἀγανάκτηση ἐναντίον τῆς Πύλης καὶ νὰ κινοῦνται ἐπικίνδυνα. Ἐπιδέξιοι χειρισμοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους στρατάρχες ἐξου-

1) Τόσο ἦταν τὸ μίσος τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ τοῦ Β' (1809 - 1839) ἐναντίον τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ποὺ πεθαίνοντας ἄφησε ἀφορισμό, ἔτσι ὥστε κανένας ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀλῆ νὰ μὴ διοριστεῖ σατράπης στὸν Ἡπειρωτικο - Ἀλβανικὸ χῶρο· βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεση τοῦ Ἑλληνα ὑποπροξένου στὰ Ἰωάννινα Κλέριτζη, πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀναστάσιο Λόντο, Ἀρχεῖον Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (στὸ ἐξῆς ΑΥΕ) - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα.

2) Ὁ Βελῆς, ποὺ φυλακίστηκε στὴν Κιουτάγια (Κοτύαιον), ἀποκεφαλίστηκε ἐκεῖ μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του Σαλίχ καὶ τὸ γιό του Μεχμέτ. Ὁ Μουχτάρ ἀποκεφαλίστηκε στὸ Διδυμότειχο. Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀλῆ δὲν ἔμεινε κανένας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δυὸ μικρότερα παιδιὰ τοῦ Βελῆ καὶ ἓνα παιδί τοῦ Μουχτάρ (βλ. Ἀραβαντινοῦ, ὁ. π., σ. 365 - 366).

δετέρωσαν τὸν κίνδυνο¹, τὸν ὁποῖο μείωσε ἀκόμη περισσότερο ἢ χρησιμοποίησή τους ἀπὸ τὸ Σουλτάνο γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης. Ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τῶν Ἀλβανῶν στὶς τουρκικὲς ἐκστρατεῖες δεινοπάθησαν πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, κυρίως ὅμως ἡ Ἡπειρος, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ περνοῦσαν ὅλες οἱ ἀλβανικὲς δυνάμεις ποὺ κατευθύνονταν πρὸς τὰ νότια².

Ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν τερματισμὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης ἡ Ἡπειρος δὲ βρῆκε ἡσυχία. Μὲ τὸ πρόσχημα τῆς εἰσπραξῆς τῶν καθυστερούμενων μισθῶν τοὺς ἀπὸ τοὺς Τούρκους στρατάρχες, οἱ Ἀλβανοὶ ἀρχηγοὶ ἐρήμωσαν τὴν Ἡπειρωτικὴ ὑπαιθρο. Πολὺ δεινοπάθησε καὶ τὴ φορὰ αὐτὴ τὸ Ζαγόρι. Ὁ Μεχμέτ Ρεσίτ πασὰς Κιουταχῆς ἀγανάκτησε γιὰ τὴ στάση καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν, γιὰτὶ οἱ ἐνέργειές τους στρέφονταν ἐναντίον του. Ἐνημερώθηκε ἐπίσης γιὰ τὶς πολιτικὲς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τοὺς ποὺ συγκροτήθηκε στὰ τέλη τοῦ 1828³ στὸ Βεράτι, ἀποφάσεις ποὺ ἔδειχναν τάσεις ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀλβανῶν⁴. Γι' αὐτὸ ἀγωνίστηκε νὰ τιμωρήσει τὴν ἀνυπακοή τους, γεγονός ποὺ πραγματοποιήθηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1830 στὸ Μοναστήρι⁵.

Ἵστερα ἀπὸ μικρὴ περίοδο ἡσυχίας, οἱ ληστρικὲς ἐπιδρομὲς τῶν Ἀλβανῶν ξανάρχισαν καὶ οἱ πασάδες τοῦ βιλαετιοῦ τῶν Ἰωαννίνων καὶ οἱ σερασκέρηδες τῆς Ρούμελης ὑποχρεώθηκαν νὰ ὀργανώσουν ἐκστρατεῖες ἐναντίον τους γιὰ τὴν καταστολὴ ἐπαναστατικῶν κινημάτων⁶. Ἡ ἀνυπακοή, φανερὴ ἢ ὑποβόσκουσα, Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν περιοχῶν τῆς Ἀλβανίας ἐξακολούθησε καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια, μὲ κατάληξιν τὴν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέκα.

Ἀπὸ τὴ σύντομη ἀναδρομὴ, ποὺ κάλυψε τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1822 ὡς τὸ 1850, καταδείχτηκε, στὶς γενικὲς τῆς γραμμῆς, ἡ ἀντίθεση καὶ ἡ συνεχῆς ἀντιδικία ποὺ ἐκδηλωνόταν μὲ διάφορους τρόπους ἀνάμεσα στὴν Πύλη καὶ στοὺς Ἀλβανούς ἀρχηγούς τῆς περιοχῆς, κυρίως κάτω ἀπὸ τὸ Γενοῦσο. Ὅλες οἱ ταπεινώσεις, ποὺ πῆραν ὀξύτατη μορφή μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέ-

1) Βλ. ὅ. π., σ. 366.

2) Βλ. Σπυρομήλιου, ὅ. π., σ. 140, 149 καὶ Ἀραβαντινοῦ, ὅ. π., σ. 379, 382, 384. Χαρακτηριστικὰ ὁ Ἀραβαντινὸς ἀναφέρει: διήρκει δὲ (τὸ 1824) ἡ μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν ἀλληλομαχία καὶ ἡ ἀχαλίνωτος πρὸς τὸ κακὸν ἐπιρρέπεια αὐτῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἡπείρου βίον ἀβίωτον καὶ θρήνου καὶ οἴκτου ἄξιον ἔζων.

3) Βλ. Σπυρομήλιου, ὅ. π., σ. 141 κ.έξ.

4) Τὶς προθέσεις αὐτῆς τῶν Ἀλβανῶν τὶς πλήρωσε μὲ τὸ κεφάλι του ὁ Ἰσμαήλ μπέης Βλιόρα (Αὐλώνα), ποὺ εἶχε ἐκλεγεῖ ἀρχηγὸς στὸ συνέδριο τοῦ Βερατιοῦ. Ἀποκεφαλίστηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1829 στὰ Ἰωάννινα ὡς προδότης (βλ. Σπυρομήλιου, ὅ. π., σ. 146).

5) Γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν καὶ τὴν ἐξόντωσή τους στὸ Μοναστήρι βλ. Σ. Ι. Παπαδόπουλου, Ἡ ἐπανάσταση στὴν Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα (Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου ὡς τὴν ὀριστικὴ ἀπελευθέρωσή της 1826 - 1832), Θεσσαλονίκη 1962, σ. 164 σημ. 2. καὶ 3, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

6) Παράδειγμα ἡ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Σκόδρας τὸ καλοκαίρι τοῦ 1835.

κα, δημιούργησαν αίσθήματα άντεκδίκησης στους Άλβανούς, οί όποιοι βρίσκονταν τώρα σέ διαρκή άναβρασμό, έτοιμοι νά δημιουργήσουν άναταραχές τήν περιοχή τους, μέ γενικότερες έπιπτώσεις για τήν ασφάλεια τής όθωμανικής αύτοκρατορίας. Τόν κίνδυνο έπισήμανε ή Πύλη, ή όποία κι αποφάσισε γι' αυτό, αλλά και για άλλους λόγους, νά μεταβάλει τήν πολιτική της άπέναντι στην Άλβανία στα μέσα του 19ου αϊ.

Οί έλληνικές προξενικές άρχές στην Ήπειρο διέγνωσαν όρθά τή σημασία του διορισμού του Ίσμαήλ πασά ως βαλῆ τής Ήπείρου και τής Άλβανίας και ύπογράμμισαν στις έκθέσεις τους τήν πολιτική σκοπιμότητα που έξυπηρετούσε. Είχαν ήδη από καιρό ένημερώσει τήν έλληνική Κυβέρνηση για τά αίσθήματα των Άλβανών άπέναντι στην Πύλη και για τους κινδύνους που έγκυμονούσε ή κατάσταση. Έγραφε π.χ. ο Έλληνας πρόξενος από τήν Πρέβεζα τó Μάρτιο του 1850 : *Πολλάκις άνέφερον εις τó Ύπουργείον τήν ήθικήν, τής Άλβανίας κατάστασιν, και τó όποϊον πās Άλβανός τρέφει μίσος κατά τής έξουσίας, καθώς και τās αίτίας τής καταστάσεως ταύτης, αίτινες ειςιν ή διά τόν στρατόν τής γραμμής κατ' έτος ενεργουμένη διά τής βίας νεοσυλλεξία καθ' όλην τήν Άλβανίαν, ή των παλαιών και νέων φόρων έπιβολή, όποϊων μέχρι πρό όλίγου ήτον άπηλλαγμένη, ή διά δόλου και άπάτης σύλληψις και έξορία όλων των ισχυρών τής Άλβανίας, ή απογόρευσις τής όπλοφορίας, ή εκ πάσης θέσεως απομάκρυνσις αυτών, και τελευταϊον ή παρὰ τής έξουσίας έπιδεικνυομένη προς τους Άλβανούς περιφρόνησις. Διά τής τοιαύτης πολιτικῆς ή όθωμανική κυβέρνησις άπεξένωσεν άπ' αυτῆς τά πνεύματα των κατοίκων, και προετοίμαζεν έσωτερικους περισπασμούς, οϊτινες ήδύναντο και αυτῆν τήν Αυτοκρατορίαν νά κλονίσωσιν, έπί τῆ ύποθέσει ειλικρινούς και πραγματικῆς προσεγγίσεως των όθωμανών και χριστιανών κατοίκων τής Ήπείρου. Τήν προσέγγισιν ταύτην έπιθυμοῦν άπαντες οί φρόνιμοι τής Ήπείρου, άλλ' ή πραγματοποιήσις αυτῆς άπαιτεϊ άνδρα μεγαλοφυῆ, άνδρα πολιτικόν, τοιούτου δέ άνδρός ή Ήπειρος δυστυχώς στερεϊται έπί του παρόντος· ο έλληνικός άγών έγύμνωσε τήν Ήπειρον και του άγαθοῦ τούτου¹.*

Ό διορισμός, λοιπόν, του Ίσμαήλ πασά ως βαλῆ Ίωαννίνων άποσκοπούσε, κατά κύριο λόγο, στον προσεταιρισμό των Άλβανών, τους όποιους ή Πύλη είχε ταπεινώσει τά τελευταϊα χρόνια. Η παραπάνω όμως έκθεση του Έλληνα προξένου άφήνει νά ύποτεθει ότι υπῆρχαν κι άλλοι λόγοι που επέβαλαν τήν τοποθέτηση του Ίσμαήλ πασά στα Ίωάννινα. Διαφαίνονταν, ύποστηρίζει ο πρόξενος, τάσεις συνεργασίας χριστιανών και μουσουλμάνων κατοίκων τής Ήπείρου που θα μπορούσαν νά κλονίσουν τήν αύτοκρατορία. Μέ τήν άναφορά στους μουσουλμάνους κατοίκους πρέπει νά έννοοῦμε τους Άλβανούς μουσουλ-

1) Βλ. τήν ύπ' αριθμ. 23/56 - 2/3/1850 έκθεση του Σ. Ρωσσέτου προς τó έλληνικό Ύπουργείο των Έξωτερικών, ΑΥΕ - 1850 - 36/8, Προξενείον εις Πρέβεζαν.

μάνους, γιατί μόνο μ' αὐτοὺς ἡ προσέγγιση θὰ μπορούσε νὰ δημιουργήσει κινδύνους γιὰ τὴν Πύλη. Συνεργασία μὲ τοὺς ἄλλους Τούρκους, κατοίκους τῆς Ἡπείρου, πιστοὺς πάντα στὸ Σουλτάνο, θὰ ἦταν ἀδιανόητη.

Ἀπὸ ποῦ ὅμως ξεκινούσε ὁ Ἕλληνας πρόξενος γιὰ νὰ ὑποθέτει ὅτι ἦταν δυνατὴ μιὰ τέτοια συνεργασία, τὴν ὁποία μάλιστα θεωροῦσε δύσκολη τὴν ἐποχὴ πού διατύπωνε τὶς κρίσεις του, ἐξ αἰτίας τῆς ἔλλειψης κατάλληλης ἡγεσίας ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ; Ἡ ἐξέταση τῆς κατάστασης πού ἐπικρατοῦσε τότε στὴν Ἡπειρο καὶ στὴν Ἀλβανία θὰ δώσει κι ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ μιὰ δευτέρη ἐξήγηση γιὰ τὴν ἀπόφαση τῆς Πύλης νὰ διορίσει βαλὴ στὰ Ἰωάννινα τὸν Ἰσμαήλ πασά. Ἡ Πύλη πίστευε ὅτι ἦταν πράγματι ἱκανὸς διοικητὴς γιὰ νὰ ἐπανασυνδέσει τὶς σχέσεις μεταξὺ Κράτους κι Ἀλβανίας.

Ὁ Ἀραβαντινὸς κάνει ὀρισμένες νύξεις¹, πού δημιουργοῦν ἀπορίες, ὅταν ἀναφέρεται στὴν μετάβαση τοῦ προκατόχου τοῦ Ἰσμαήλ, τοῦ Μπεκίρ Ρουστέμ πασᾶ, στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ Νοέμβριο τοῦ 1849 καὶ στὴν ἀντικατάστασή του². Γράφει ὁ Ἀραβαντινὸς ὅτι ὁ Ρουστέμ πασᾶς ζήτησε ὁ ἴδιος νὰ μεταβεῖ στὴν Πόλη γιὰ ν' ἀνακοινώσει σοβαρὰ πράγματα πού ἀφοροῦσαν τὴν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε τότε στὴν Ἡπειρο· καὶ θεωρεῖ ἀγνωστους καὶ περίεργους τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἀντικαταστάθηκε ὁ Ρουστέμ.

Στὰ ἐρωτηματικὰ τοῦ Ἀραβαντινοῦ θὰ μπορούσαμε σήμερα, μὲ τὴ μελέτη τοῦ ἀρχεῖκου ὕλικου, νὰ δώσουμε ἀπάντηση. Ὁ Ρουστέμ πασᾶς εἶχε πράγματι ν' ἀνακοινώσει σοβαρὰ πράγματα στὴν Κυβέρνησή του καὶ ἡ ἀντικατάστασή του σχετιζόταν μὲ τὰ συμπεράσματα πού προέκυψαν καὶ πού ὀδήγησαν στὴ χάραξη νέας πολιτικῆς γραμμῆς γιὰ τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Ἀλβανία.

Στὴν Ἡπειρο, καὶ κυρίως στὰ Ἰωάννινα, φαίνεται ὅτι εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς περίφημης ἀγόρευσης τοῦ Ἰωάννη Κωλέττη στὴν Ἐθνοσυνέλευση (14 - 1 - 1844) ἡ διάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας³. Ὁ Κωλέττης, πού ἀσκοῦσε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμη πού ὑπηρετοῦσε στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ μεγάλη ἐπιρροὴ στοὺς συμπατριῶτες τοῦ Ἡπειρῶτες, ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴ συγκινήσει τὶς καρδιές τους μὲ τὴ διακήρυξη τῆς Μεγάλης Ἰδέας, πού γεννοῦσε ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας τους. Παρόλο πού ὁ Κωλέττης δὲν ἔζησε πολὺ γιὰ νὰ δώσει περισσότερα δείγματα τῆς συνέπειας τῆς πολιτικῆς του πού

1) Βλ. Ἀραβαντινοῦ, ὁ. π. σ. 415.

2) Ὁ Ρουστέμ πασᾶς ἔμεινε βαλὴς Ἰωαννίνων ἕνα χρόνο ἀκριβῶς. Ἐφτασε στὰ Ἰωάννινα στίς 18 Νοεμβρίου 1848 καὶ ἀνχώρησε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη στίς 18 Νοεμβρίου 1849, χωρὶς νὰ ξαναγυρίσει. Εἶχε διαδεχτεῖ τὸν Ἰζέτ πασά.

3) Ὅσο κι ἂν ἀμφισβητεῖται ἡ ταύτιση διακηρύξεων καὶ προθέσεων, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ ἀνάλογης πολιτικῆς ἐκ μέρους τοῦ Κωλέττη ὅταν βρισκόταν στὴν ἐξουσία, ἡ πατρότητα τοῦ ἰδανικοῦ ἀνήκει ἀναμφίβολα σ' αὐτόν. Μὲ τὴν ἀγόρευσή του στὴ Βουλὴ γιὰ τὸ ζήτημα τῶν αὐτόχθονων καὶ ἑτερόχθονων κήρυξε καὶ θεμελίωσε τὴ Μεγάλη Ἰδέα.

ἀμφισβητεῖται, ἡ Μεγάλη Ἰδέα ἀπλώθηκε στους ὑπόδουλους κι ἀποτέλεσε κίνητρο γιὰ δράση.

Τὴν ἐποχὴ πού βαλῆς στὰ Ἰωάννινα ἦταν ὁ Ρουστὲμ πασάς, ἡ Μεγάλη Ἰδέα διαδόθηκε τόσο πολὺ στὴν πόλη καὶ στὶς ἐπαρχίες, ὥστε ἀπὸ τὴν ἐξάπλωσή της καὶ τὴν ἀνεξέλεγκτη μύηση ἀνθρώπων δημιουργήθηκαν σοβαροὶ κίνδυνοι γιὰ τὴ ζωὴ πολλῶν προκρίτων. Τὸ ἐλληνικὸ ὑποπροξενεῖο Ἰωαννίνων θεώρησε ὑπεύθυνο γιὰ τὴ διάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν περιοχὴ τὸν Ἑλληνα πρόξενο στὴν Πρέβεζα Σ. Ρωσσέτο¹. Ὁ ὑποπρόξενος Ἰωαννίνων Γ. Κλέριτζη² κατηγόρησε ἀνοιχτὰ τὸ Ρωσσέτο, ὅτι ἀπὸ ἀπερισκεψία, ἀφέλεια, ὑπερβάλλοντα ζῆλο, χωρὶς νὰ πάρει συνωμοτικὰ μέτρα καὶ χωρὶς νὰ ἐπιλέξει κατάλληλα πρόσωπα, διέδωσε τὴ Μεγάλη Ἰδέα, μ' ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθεῖ ἐπισφαλῆς κατάσταση γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν τύχη πολλῶν ἐπιφανῶν προκρίτων. Κατὰ τὸν Κλέριτζη, ἡ ἀπερισκεψία τοῦ Ρωσσέτου ἦταν τέτοια, ὥστε τὸν ὀδήγησε στὸ σημεῖο νὰ ἐκμυστηρευθεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὸν ἴδιο τὸ βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Ρωσσέτος ἀνέβηκε στὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1849, γιὰ νὰ συναντηθεῖ μὲ τὸ Ρουστὲμ πασά· κι αὐτὸ γιὰ πρώτη φορὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ διορισμὸ του ὡς προξένου.

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 44/14 - 2 - 1850 καὶ 55/25 - 2 - 1850 ἐκθέσεις τοῦ Κλέριτζη πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀναστάσιο Λόντο, ΑΥΕ - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα.

2) Ὁ Τηλέσφορος Κλέριτζη, Πόλωνος στὴν καταγωγὴ, διορίστηκε ὑποπρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὰ Ἰωάννινα τὸ 1836. Προηγουμένως χρημάτισε ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας, ὑποπρόξενος τῆς Γαλλίας κι ἄμισθος ἐπιτετραμμένος τῶν ρωσικῶν ὑποθέσεων καὶ συμφερόντων στὰ Ἰωάννινα (βλ. Ἀρχεῖον Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν). Ἀπὸ τὸ 1829 διηύθυνε τὸ αὐστριακὸ πρακτορεῖο πού εἶχε ἰδρυθεῖ στὰ Ἰωάννινα, ἀλλὰ παύτηκε ἀπὸ τὴ θέση του τὸ 1833, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ βαλῆ Ἰωαννίνων Ἰμὶν πασά, γιὰτὶ κατέκρινε δημόσια (μὲ δημοσιεύματα σ' ἐφημερίδες) τὴ στάση του, ὅταν ὁ Ἰμὶν ἀποπειράθηκε νὰ ἐξισλαμίσει δυὸ Ἑλληνίδες (βλ. Ἀραβαντινοῦ, ὁ. π., σ. 392 - 394, 397 σημ. 1, 400 σημ. 1). Ὁ Κλέριτζη ἦταν δοκιμασμένος φιλέλληνας, ἔμπειρος διπλωμάτης, μὲ θάρρος γνώμης, μὲ πολλὰς γνωριμίες καὶ διασυνδέσεις μ' Ἕλληνας, Ἀλβανούς, Τούρκους κι ἄλλους. Ἔτσι ἦταν σὲ θέση ν' ἀντλεῖ πολλὰς πληροφορίες, τίς ὁποῖες ἀξιοποιοῦσε κατὰ τρόπο ἀντικειμενικό. Ὁ Σπυρομήλιος, ὁ. π., σ. 227, σημειώνει ὅτι ἡ θέση τοῦ Κλέριτζη μέσα στὰ Ἰωάννινα, κοντὰ στὴ διοίκηση καὶ στους λίγους κρυφοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Γκιολέκα, τὸν διευκόλυνε νὰ ὑποβάλει στὴν Ἀθήνα λεπτομερειακὰς ἐκθέσεις, ἀπόλυτα ἀντικειμενικὰς. Ὁ ἴδιος ὁ Κλέριτζη ἔγραφε γιὰ τίς πηγὰς τῶν πληροφοριῶν καὶ τὴν ποιότητά τους: Ὡς ἐκ τῆς διαρκοῦς πολυχρονίου διαμονῆς μου εἰς τὰ μέρη ταῦτα καὶ τῆς αἰσίου διαγωγῆς καὶ συμπεριφορᾶς μου, ἀποκτῆσας καὶ τὴν ἀγάπην τῶν χριστιανῶν καὶ ὀθωμανῶν καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναμαι νὰ πορίζωμαι καλῶς καὶ δύναμαι νὰ γνωστοποιῶ μόνον ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον τὰς πράξεις τοῦ νέου Σατράπου μετὰ τὸν ἐρχομὸν του ἐνταῦθα (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 74/28 - 3 - 1850 ἐκθεσὴ του πρὸς τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Λόντο, ΑΥΕ - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα). Παρόλα αὐτὰ ὁ Κλέριτζη, δίνοντας πίστη, ἴσως περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε, σ' ὀρισμένες πηγὰς πληροφοριῶν του, ὑπερέβαλε μερικὰς φορὰς στὴν ἐκτίμησιν καταστάσεων.

Στὶς ἐπαφές πού εἶχε μὲ Ἕλληνες πρόκριτους τῆς πόλης καὶ τῆς ἐπαρχίας τοὺς μίλησε κι ἀγωνίστηκε, φαίνεται, νὰ τοὺς κατηχήσει στὴ Μεγάλη Ἰδέα. Μὲ τὶς προϋποθέσεις πού γινόταν ἡ κατήχηση, ἦταν φυσικὸ νὰ διαρρεύσει τὸ μυστικὸ καὶ νὰ γίνῃ γνωστὸ στοὺς Ὀθωμανούς καὶ στὸ Ρουστὲμ πασά, στοὺς ὁποίους καὶ προκάλεσε τὶς ἀνάλογες ἀντιδράσεις. Ὁ βαλῆς ἐπιδίωξε νὰ κατατοπιστεῖ πληρέστερα, πρὶν πάρῃ τὰ κατάλληλα μέτρα. Γι' αὐτὸ κατόρθωσε στὴ συνάντησή του μὲ τὸ Ρωσσέτο νὰ τοῦ ἀποσπάσει πλήρεις ὁμολογίες¹. Ἔτσι, μ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα στὰ χέρια του καὶ ἐπειδὴ ἔδειχνε ὅτι πιστεύει (ἄφηγε μάλιστα νὰ δημιουργηθεῖ τέτοια ἐντύπωση) ὅτι ἀνακάλυψε εὐρύτατη συνωμοσία ἐπαναστατικῆς μορφῆς, ζήτησε ἄδεια ἀπὸ τὴν Πύλη νὰ πάει στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ἐνημερώσει ὁ ἴδιος τοὺς ἀρμόδιους γύρω ἀπὸ τὴ Μεγάλη Ἰδέα. Ἡ Πύλη τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια κι ὁ Ρουστὲμ ἀναχώρησε ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα στὶς 18 Σεπτεμβρίου 1849².

Πρὶν ἀναχωρήσει ὁ Ρουστὲμ, ἄφησε νὰ διαδοθεῖ μ' ἐμπιστευτικὲς ἀνακοινώσεις σὲ συνεργάτες του ὅτι γνώριζε τὰ ὀνόματα ἀρκετῶν χριστιανῶν πού εἶχαν μυηθεῖ στὴ Μεγάλη Ἰδέα κι ὅτι ἤλπιζε νὰ τοὺς στείλῃ κατηγορούμενους στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ ὀνόματα ὅμως τῶν χριστιανῶν πού θεωροῦνταν ἔνοχοι εἶχαν γίνῃ γνωστὰ καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἰδοποιήθηκαν μυστικὰ ἀπὸ ὁμογενεῖς ἐκεῖ πὼς ἤδη ἦταν ὑποπτοὶ στὴν Πύλη, ἐπειδὴ προετοίμαζαν νέα ἐπανάσταση· ἔπρεπε γι' αὐτὸ νὰ προβοῦν σ' ἐνέργειες γιὰ ν' ἀποσοβήσουν τὸν κίνδυνο πού ἀπειλοῦσε καὶ τοὺς ἴδιους, ἀλλὰ καὶ τὴν περιοχὴ.

Οἱ κρινόμενοι ὡς ὑποπτοὶ ἀμέσως συνέταξαν ἀναφορά, πού ὑπογράφηκε διὰ τὴν ἄκραν μυστικότητά της μόνον ἀπὸ τέσσερες Γιαννιωτὲς προύχοντες καὶ δώδεκα ἔγκριτους Ζαγορίσιους, καὶ τὴν ἀπέστειλαν στὸν Πατριάρχη. Τὸν τελευταῖο τὸν παρακαλοῦσαν νὰ τοὺς ὑπερασπιστεῖ καὶ νὰ διαλύσει τὶς ὑποψίες τῆς Πύλης, σχετικὰ μὲ τὴ δῆθεν συμμετοχὴ τους σὲ συνωμοσία, γεγονὸς πού δημιουργοῦσε τὸν κίνδυνο νὰ συλληφθοῦν καὶ νὰ ὀδηγηθοῦν στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ Ρουστὲμ πασὰς ἀνέφερε στὴν Πύλη, μόλις ἔφτασε στὴν τουρκικὴ πρωτεύουσα, ὅτι στὴν Ἠπειρο δὲν ὑπῆρχε ἡ ἀπαιτούμενη ἀσφάλεια καὶ ἡσυχία ἐπειδὴ ἡ περιοχὴ γειτόνευε μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμη, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ

1) Βλ. τὴν ὁ. π., ὑπ' ἀρθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἐκθεση.

2) Βλ. ὁ. π. Ἡ κατατόπιση τῆς ὀθωμανικῆς κυβέρνησης ἀπὸ τὸ Ρουστὲμ γιὰ τὸ θέμα τῆς διάδοσης τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας ἦταν ἀσφαλῶς τὰ οὐσιώδη πράγματα πού ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός ὁ. π., σ. 415. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἀραβαντινός, πού δὲν ἀναφέρει στὴν «Χρονογραφία» του τὶς πηγές τῶν πληροφοριῶν του γιὰ τὰ γεγονότα πού ἱστορεῖ, εἶχε ἴσως γνώση τοῦ περιεχομένου τῶν ἐκθέσεων τῶν Ἑλλήνων προξένων τῶν Ἰωαννίνων ἢ τουλάχιστον ἐνημερωνόταν ἀπ' αὐτούς. Αὐτὸ εἰκάζεται κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὰ πού ἀναφέρει ἐπιβεβαιώνονται κι ἀπὸ τὴν ἐρευνα τοῦ σωζόμενου ἀρχεδιακοῦ ὕλικου.

πληθυσμοῦ τῆς ἦταν χριστιανοὶ "Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζονταν ἀπὸ τῆ Μεγάλη Ἰδέα πού εἶχε διαδοθεῖ εὐρύτατα. Παρουσίασε ἐπίσης κατάλογο, στὸν ὁποῖο συμπεριλαμβάνονταν 87 πρόκριτοι ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ οἱ σημαντικότεροι ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες, ὡς μνημένοι στὴ Μεγάλη Ἰδέα. "Αν ὅλες οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Ρουστέμ γίνονταν ἀποδεκτές, τὰ Ἰωάννινα καὶ ἡ "Ἡπειρος γενικότερα θὰ θρηνοῦσαν πολλὰ θύματα. Οἱ προθέσεις του ὅμως ματαιώθηκαν, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς τιμωρίας τῶν ἀνθρώπων πού ἐνοχοποιοῦσε, χάρις στὴν παρέμβαση καὶ τὶς παρασκηνιακὲς ἐνέργειες Ἰωαννιτῶν πού βρίσκονταν τότε στὴν Κωνσταντινούπολη¹.

Οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Ρουστέμ, ὅταν ἔγιναν γνωστὲς στὰ Ἰωάννινα, τρομοκράτησαν ἀλλὰ καὶ λύπησαν τοὺς χριστιανοὺς καὶ προπαντὸς τοὺς προύχοντες. Κι αὐτὸ γιὰτὶ ὅλοι κατανοοῦσαν πὼς ἡ ἀποδοχὴ τους θὰ δημιουργοῦσε δυσχερῆστατη κατάσταση στὴν "Ἡπειρο καὶ στὸν πληθυσμὸ τῆς. Ἐξηγεῖται γι' αὐτὸ τὸ λόγο - καὶ κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Κλέριτζη - ἡ καταφορὰ τῶν Ἰωαννιτῶν ἐναντίον τοῦ προξένου Ρωσσέτου πού διέδωσε, μὲ τὸν τρόπο πού ἀναφέρθηκε, τῆ Μεγάλη Ἰδέα σὲ χριστιανοὺς ἀλλὰ καὶ σὲ μουσουλμάνους.

"Ὅσο κι ἂν οἱ πληροφορίες καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Κλέριτζη γιὰ τὶς ἐνέργειες τοῦ Ρωσσέτου πρέπει ν' ἀντιμετωπίζονται μὲ κάποια ἐπιφύλαξη, ἡ βάση τοῦ περιεχομένου τῶν ἐκθέσεων του δὲν πρέπει ν' ἀμφισβητηθεῖ. Ἡ ἐπιφύλαξη ξεκινάει ἀπὸ τὴν τάση του νὰ ἐξογκώνει μερικὲς φορές τὰ γεγονότα ἢ νὰ κάνει προεκτάσεις σὲ πληροφορίες πού συνέλεγε, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν ἀνταποκρίνονταν στὴν πραγματικότητα. Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ προσωπικὴ του ἀντίθεση μὲ τὸ Ρωσσέτο. Ἡ ἀντιδικία τους εἶχε φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὁ Κλέριτζη ἀγνοοῦσε ἐντελῶς τὸ Ρωσσέτο, παρὰ τὸ ὅτι ἦταν προϊστάμενός του², καὶ δὲν τὸν ἐνημέρωνε γιὰ τὶς ἐνέργειές του, οὔτε κοινοποιοῦσε ἀντίγραφα τῶν ἐκθέσεων του³. Ἡ ἀντίθεσή τους φαίνεται ὅτι εἶχε βασικὴ αἰτία τὴν προσπάθεια πού κατέβαλε ὁ Ρωσσέτος, κατὰ τὴν πρώτη του ἐπί-

1) Βλ. τὴν ὁ. π., ὑπ' ἀριθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἐκθεση.

2) Μέχρι τὸ 1850 ἡ διπλωματικὴ ἐκπροσώπηση τῆς Ἑλλάδος στὰ Ἰωάννινα γίνονταν ἀπὸ ὑποπρόξενο πού ὑπαγόταν στὸν πρόξενο τῆς Πρέβεζας. Τὴ χρονιά αὐτὴ τὸ ὑποπροξενεῖο Ἰωαννίνων προάγεται σὲ προξενεῖο κι ἀντίθετα τὸ προξενεῖο τῆς Πρέβεζας ὑποβιβάζεται σὲ ὑποπροξενεῖο.

3) Ὁ Κλέριτζη ἔγραφε χαρακτηριστικὰ : *Ὡς παλαιός, πιστός, καὶ ἀφοσιωμένος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ὑπάλληλος, εἰς μόνην τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα ἀναφέρω τοσοῦτον ἐμπιστευτικὰς εἰδήσεις καὶ ὄχι εἰς ἄλλον, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὸν ἐν Πρεβέζῃ Ἑλληνικὸν Πρόξενον ὡς μὴ φυλάττοντα μυστικότητα καὶ γνωστὸν κατὰ τοῦτο, καὶ παρακαλῶ, ὥστε νὰ διαταχθῇ ὁ ἐν Βονίτζῃ κύριος Ἐπαρχος, ὡς καὶ ὁ ἐν Κερκύρα ὑποπρόξενος, ν' ἀποστείλλουν ἀπ' εὐθείας εἰς ἐμὲ τοὺς Ὑμετέρους φακέλλους* (βλ. ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 44/14-2-1850 ἐκθεσὴ του). Ὁ Ρωσσέτος πάλι, στὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 23/56 - 2/3/1850 ἐκθεσὴ του ἐξέφραζε τὰ παράπονά του στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν γιὰ τὴ στάση τοῦ Κλέριτζη καὶ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν τὸν ἐνημέρωνε.

σκεψη στὰ Ἰωάννινα, νὰ διαδώσει εὐρύτατα τὴ Μεγάλη Ἰδέα, χωρὶς νὰ παίρνει τὰ ἀπαραίτητα μέτρα γιὰ νὰ μὴ γίνει γνωστὴ ἡ κίνηση στοὺς Τούρκους. Ὁ Κλέριτζη κι ἄλλοι πρόκριτοι τῶν Ἰωαννίνων προσπάθησαν νὰ πείσουν τὸ Ρωστέτο ὅτι ἔπρεπε νὰ σταματήσει τὶς μυήσεις, γιατί δημιουργοῦνταν κίνδυνοι γιὰ τὸν πληθυσμό, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὸ πετύχουν¹.

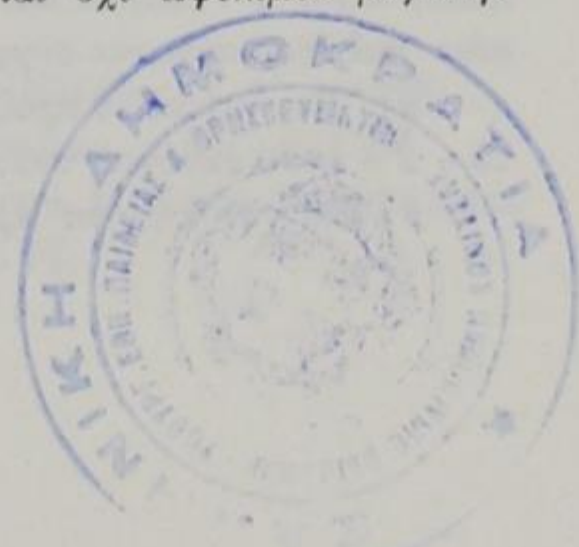
Ὁ Ρωστέτος, πού δὲ γνώριζε τὸ περιεχόμενο τῶν ἐκθέσεων τοῦ Κλέριτζη, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐνημερώθηκε, φαίνεται, ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο γιὰ τὶς κατηγορίες πού ἐκτοξεύονταν ἐναντίον του, ἐπιβεβαίωσε ἔμμεσα τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Κλέριτζη μὲ τὰ ὅσα ἔγραψε γιὰ τοὺς κινδύνους πού δημιουργήθηκαν γιὰ τοὺς Γιαννιώτες. Κρίνοντας τὴν πολιτικὴ τοῦ Ρουστὲμ πασᾶ, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θητείας του ὡς διοικητῆ τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων², ἔγραφε χαρακτηριστικὰ : *Ὁ Ρουστὲμ πασᾶς διοίκησας τὴν Ἀλβανίαν καὶ Ἡπειρον ἐπὶ δύο περίπου ἔτη οὐδὲν καλὸν ἔπραξεν ὑπὲρ τῶν τόπων τούτων* ἐπεριποιεῖτο μὲν καὶ ἐκολάκευε τοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ δολίῳ σκοπῷ τοῦ πληροφορεῖται τοὺς διαλογισμοὺς των, καὶ κατασκοπεύῃ τὰς πράξεις των. Ἀπὸ τὴν κολακεία τοῦ Ρουστὲμ δὲν ξέφυγε φαίνεται οὔτε ὁ Ρωστέτος, μ' ἀποτέλεσμα νὰ ἐκμυστηρευθεῖ σ' αὐτὸν πράγματα σχετιζόμενα μὲ τὴ Μεγάλη Ἰδέα, τὰ ὅποια ὁ βαλῆς ἐκμεταλλεύθηκε μὲ τὸν τρόπο πού ἀναφέρθηκε. Ὁ διωγμὸς τῶν προκρίτων τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν πρέπει ὅπωςδὴποτε νὰ συνδυαστεῖ μὲ τὶς ἄστοχες ἐνέργειες τοῦ Ρωστέτου, γιατί ὁ Κλέριτζη, ἔστω κι ἂν ὑπερέβαλε τὰ γεγονότα, ζοῦσε ἀπὸ κοντὰ τὴν κατάσταση, ἐρχόταν σὲ καθημερινὴ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Γιαννιώτες, οἱ ὅποιοι τοῦ ἐκμυστηρεύονταν καὶ τὶς ἐλπίδες καὶ τοὺς φόβους τους. Πιθανὸν νὰ συνήργησαν στὴν ἀπόφαση τοῦ Ρουστὲμ νὰ εἰσηγηθεῖ στὴν Πύλη τὴ σύλληψή τους κι ἄλλοι παράγοντες, ὅπως οἱ καταγεγελίες τοῦ Ἀρίφ μπέη Ἀλῆ Φαρμάκη καὶ οἱ ἀναφορὲς τοῦ Τούρκου προξένου στὴν Κέρκυρα Κονεμένου³. Ἡ βασικὴ ὅμως αἰτία πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ στὴ ἐνημέρωση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν σχετικὰ μὲ τὴ διάδοση τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας. Οὔτε ἐξᾴλλου μπορεῖ νὰ γίνει πιστευτὸ ὅτι ὁ Ρουστὲμ ἐνοχοποίησε στὴν ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση τοὺς εὐὑποληπτότερους ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας κι ἀξίωσε μετὰ ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰ μέρη αὐτά⁴, ἂν ἡ ἀπόφασή του νὰ εἰσηγηθεῖ ἓνα τόσο σοβαρὸ μέτρο ἐναντίον ἑκατοντάδων

1) Δὲν ἐλλείψαμε ὅμως ἐν καιρῷ - σημειώνει ὁ Κλέριτζη στὴν ὑπ' ἀριθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἐκθεσή του - κατ' ἀρχὰς νὰ ἐμποδίσωμεν τόσον ἐγώ, ὡς καὶ τινες ἐδῶ Ἕλληνες, εἰλικρινῶς ἀγαπῶντες τὴν Ἑλληνικὴν πρόοδον, συμβουλευόντες τὸν Προξένον ἀπὸ τὴν ἀυστόλως διάδοσιν εἰς τὸν τυχόντα οὕτω βλαβερὰν μᾶλλον καὶ ὄχι ὠφέλιμον μεγάλην Ἰδέαν, ἀλλ' εἰς μάτην ἀπέβησαν.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 23/56 - 2/3/1850 ἐκθεσή του.

3) Βλ. τὴν ὁ. π. ἐκθεση.

4) Βλ. ὁ. π.

προκρίτων τοῦ βιλαετιοῦ δὲ στηριζόταν σὲ προσωπικὲς ἐμπειρίες. Καὶ στὸ σχηματισμὸ αὐτῶν συνέβαλε μὲ τὶς ἐκμυστηρεύσεις του κι ὁ Ρωσσέτος.

Καὶ οἱ δυὸ ἐλληνικὲς προξενικὲς ἀρχές, τῆς Πρέβεζας καὶ τῶν Ἰωαννίνων, μὲ τὴν ἀναγγελία τῆς τοποθέτησης τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ ὡς βαλῆ Ἰωαννίνων, κατέληξαν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀπόφαση τῆς Πύλης εἶχε πολιτικὴ σημασία. Ἀπέβλεπε στὸν προσεταιρισμὸ τῶν Ἀλβανῶν, οἱ ὅποιοι εἶχαν παραγκωνιστεῖ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Πρέπει τώρα, ὕστερα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέσαμε, νὰ προσέξουμε καὶ τὴν ἄλλη οὐσιώδη πλευρὰ τῆς πολιτικῆς σημασίας τῆς ἀπόφασης. Ὅτι δηλαδὴ ὁ προσεταιρισμὸς τῶν Ἀλβανῶν δὲν ἀποσκοποῦσε μόνο στὴν ἐξουδετέρωση κινδύνων ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὶς καταδιώξεις καὶ τὶς ταπεινώσεις τους¹, ἀλλὰ καὶ κινδύνων ποὺ θὰ δημιουργοῦνταν ἀπὸ πιθανὴ σύμπραξη τῶν δυσαρεστημένων Ἀλβανῶν καὶ τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων ποὺ εἶχαν ἤδη μυηθεῖ στὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ.

Ἄν καὶ οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Ρουστὲμ πασᾶ γιὰ τὴ σύλληψη καὶ δίωξη ἀριθμοῦ προκρίτων Ἡπειρωτῶν δὲν ἔγιναν τελικὰ ἀποδεκτὲς ἀπὸ τὴν Πύλη, στὴν ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση δημιουργήθηκε ἡ ὑποψία ὅτι ἡ Ἡπειρος ἦταν μιὰ περιοχὴ στὴν ὁποία ἀναπτύσσονταν ἐπαναστατικὲς ζυμώσεις ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς αὐτοκρατορίας. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ ὑποπροξενεῖου Ἰωαννίνων, ἀποφάσισε νὰ στείλει στὰ Ἰωάννινα ἐπίτηδες ἄνθρωπον μετημφιασμένον διὰ νὰ πληροφορηθῆ κατασκόπως, ἂν οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν τούτων Χριστιανοὶ εὐρίσκονται ἐν ἡσυχίᾳ ἢ εἶναι ἔτοιμοι νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα εἰς ἐπανάστασιν, ὡς τινες ζωγραφίσαντες τὰ μέρη ταῦτα ἐπρόσασαν τοιαύτην κηλίδα ἔνεκα τῆς διαδοθείσης ἀπερισκέπτως καὶ ἀναφανδὸν Μεγάλῃς Ἰδέας καὶ ἀπὸ ἐπίσημον ἄνδρα ἐνταῦθα². Ὅλες αὐτὲς οἱ πληροφορίες κρατοῦσαν σὲ διαρκὴ ἀγωνία τοὺς Γιαννιωῶτες, γιὰ τὴν φοβοῦνταν τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν κοινολόγησιν τῶν μυσήσεων στὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ καὶ τῶν ὑποψιῶν ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ στὴν Πύλη γιὰ τὴ νομιμοφροσύνη τους. Ἡ ἀγωνία τους γινόταν ἀκόμη μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἄγνοια τῶν προθέσεων τοῦ νέου σατράπη τῆς Ἡπέιρου ἀπέναντί τους³.

1) Ὁ Ρωσσέτος στὴν ὑπ' ἀριθμ. 23/56 - 2/3/1850 ἐκθεσὴ του ἀνέφερε συνοπτικὰ τοὺς λόγους τῆς δυσἀρέσκειας τῶν Ἀλβανῶν ποὺ παραθέσαμε. Ἀνάλογες παρατηρήσεις κάνει στὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεσὴ του κι ὁ Κλέριτζη: "Ἐκτοτε λοιπὸν (μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ) ἤρχισε νὰ ὀπισθοδρομῆ τὸ ἀγέρωχον τῶν Ἀλβανῶν, καὶ μᾶλλον διὰ τοῦ ἐν Βιτωλίοις πρᾶχθέντος καὶ ἐπιτυχηθέντος στρατηγήματος τοῦ τότε Στρατάρχου Κιτάγια (Κιουταχῆ) κατὰ τῶν ἐκεῖ συναχθέντων Ἀλβανῶν, διὰ δὲ τῆς ἀποστασίας τοῦ Γκιουλέκα... καὶ ἐξορισθέντων εἰς Ἰκόνιον τῶν σημαντικωτέρων Ἀλβανῶν, ἀπώλεσε πλέον πᾶσαν ἰσχὺν ἢ Ἀλβανία καὶ ἐμμηδαμηνίσθη, καὶ διότι οἱ κάτοικοι ταύτης ἔζων ὑπὸ μισθοδοσίαν καὶ ἐξασκούμενοι συγχρόνως τοῦ φυσικοῦ των ἔργου, τὴν λεηλασίαν.

2) Ὑπονοεῖται ὁ πρόξενος Ρωσσέτος. Βλ. τὶς ὑπ' ἀριθμ. 44/14 - 2 - 1850 καὶ 55/25 - 2 - 1850 ἐκθέσεις τοῦ Κλέριτζη.

3) Βλ. τὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἐκθεση.

Στοὺς λόγους πού ἀναφέρθηκαν ὅτι ὑπαγόρευσαν τὴν ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τῆς ὀθωμανικῆς Κυβέρνησης ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς, πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ γενικότερα αἷτια πού συναρτῶνται μὲ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Τουρκίας. Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., ἀλλὰ καὶ νωρίτερα, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν πρωθυπουργοποίησιν τοῦ Κωλέττη, ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἦταν ἐχθρικὴ ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα¹. Ἡ ἀντίθεση, ἐκφραστὴς τῆς ὁποίας ἦταν ὁ Βρετανὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα E. Lyons, πήγαζε ἀπὸ τὴν αὐξοῦσα ἐπιρροὴ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς καὶ ἀπὸ τοὺς γενικότερους φόβους τῆς Ἀγγλίας μήπως ἡ Γαλλία, μὲ ὀρμητήριον τὸ Ἀλγέρι πού κατεῖχε τότε, ἐπεκτείνει σὲ μόνιμη βάση τὴν ἐπιρροὴ της στὴν Ἰσπανία καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ μεταβάλλει ἔτσι τὴ Μεσόγειον σὲ δική της θάλασσα².

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Κωλέττη ἡ βρετανικὴ πολιτικὴ ἐξακολούθησε νὰ εἶναι ἐχθρικὴ, κυρίως γιὰ λόγους ἀντίθεσής της πρὸς τὴ γαλλικὴ, παρόλο πού αὐτὴ ἄρχισε νὰ ἐξασθενίσει πρὸς ὄφελον τῆς ρωσικῆς. Στὴν ἐξομάλυνσιν τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν Ἀγγλία καὶ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὀφέλθησε οὔτε ἡ ἀπομάκρυνσιν τοῦ Lyons, γιὰτι καὶ ὁ T. Wyse πού τὸν διαδέχτηκε τήρησε τὴν ἴδια τακτικὴ³.

Τὸ 1850 οἱ ἐλληνοαγγλικὲς σχέσεις μπῆκαν στὴν πιὸ ὀξύτερη φάσιν τους, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸ στόλον, μὲ ἀφορμὴ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Ἑβραίου Πατσίφικο⁴. Κατὰ τὴν κρίσιν τῶν ἐλληνοαγγλικῶν σχέσεων, ὅπως ἐπανειλημένα θὰ συμβεῖ καὶ στὸ μέλλον, ἡ στάσις τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι στὴν Τουρκία ἦταν φιλικὴ καὶ ἀπέβλεπε στὴν ἐνίσχυσιν καὶ διατήρησιν τοῦ «μεγάλου ἀσθενοῦς», ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὁποίου ἡ Ἀγγλία πίστευε ὅτι ἐξυπηρετοῦνταν τὰ συμφέροντά της.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιον τῶν σχέσεων Ἀγγλίας - Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν καὶ οἱ πληροφορίες γιὰ ἐπέμβασιν τῆς Ἀγγλίας στὸ θέμα τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ ὡς βαλῆ Ἰωαννίνων. Κατὰ τὸν Κλέριτζ, πού - παρὰ τὶς ὀρισμένους ὑπερβολὰς - δὲν ἀμφισβητεῖται ἡ ἀξιοπιστία τῶν ἐκθέσεων του, στὸ διορισμὸν τοῦ Ἰσμαήλ συνήργησε πολὺ ἡ Ἀγγλία. Ἡ Ἀγγλία - ἔγραφε - ἐποφθαλμιᾷ τὴν Ἀλβανίαν πρὸ χρόνων, καὶ ἰδίως τὴν Τζαμουρίαν, ὡς γειτόνισσαν τῶν Ἰονικῶν νήσων. Οἱ κάτοικοι τῆς Τζαμου-

1) Βλ. γενικὰ *John Thomas Malakasses, The Diplomatic Position of Kolettis vis a vis France and England. A Brief Analysis of the Factors involved in the Foreign Policy of the First Greek Constitutional Ministry*, «Δωδώνη», τ. 4 (1975), σ. 399 - 405.

2) Βλ. Σπ. Μαρκεζίνη, Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τ. 1', σ. 218.

3) Βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἀ' Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τ. ΙΓ', σ. 138.

4) Βλ. γενικὰ γιὰ τὸ ἐπεισόδιον *E. Driault - M. Lhéritier, Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, τ. 2, Paris 1925, σ. 328 κ. ἐξ.

ρίας, Ὁθωμανοὶ ἀείποτε, εἶναι ἔντρομοι, καὶ μᾶλλον, ὅταν βλέπωσιν ἀγγλικά πλοῖα παραπλέοντα ἀπέναντι τῶν λιμένων της, ὁ δὲ σημαντικώτερος τοιοῦτος, καὶ ἔχων τὴν μείζονα ἐπιρροὴν ὀθωμανὸς τοῦνομα Τζαφέρ Ντέμος, ἔλαβεν ἀπὸ τινος ἤδη καιροῦ ἀγγλικὴν ὑπεράσπισιν, ὡς διαμείνας δῆθεν εἰς Κέρκυραν ὀλίγα ἔτη¹. Ὁ Κλέριτζ φαίνεται νὰ πιστεύει ἀπόλυτα ὅτι ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροὴ καὶ ραδιουργία συνήργησαν στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ² κι ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη πείστηκε ἀπὸ τὸν Ἀγγλο πρεσβευτὴ στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴ μεταβολὴ στὴ διοίκηση τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων, γιὰτὶ ἡ Ἀλβανία, ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἰσχυρὴ καὶ ἔτοιμη γιὰ κάθε ἐνδεχόμενον, ἐπειδὴ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα εἶχε ἤδη διαδοθεῖ στὸν Ἡπειρωτικὸ χῶρο³.

Δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς στὸ χῶρο αὐτὸ⁴ καὶ ἡ περίπτωσις τῶν συχνῶν διελεύσεων Ἀγγλικῶν πολεμικῶν ἀπέναντι ἀπὸ τὶς Ἡπειρωτικὲς κι Ἀκαρνανικὲς ἀκτές. Τὶς κινήσεις τοὺς εἶχαν ἐντολὴ οἱ ὑποπρόξενοι στὴν Πρέβεζα νὰ τὶς παρακολουθοῦν, καθὼς καὶ τὴν παρουσίαν ὑψηλῶν προσώπων τῆς διοίκησης τῆς Ἐπτανήσου, ἀκόμη καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀγγλο ἀρμοστῆ, στὴν περιοχὴ. Ἔτσι, τὸ Μάιο τοῦ 1851, ὁ ὑποπρόξενος Πρεβέζης ἐνημερώνει τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ ἀγγλικοῦ ἀτμοκίνητου «Ὁ Τρομερός», τοῦ ὁποῖου ὁ πλοίαρχος, ὅταν προσορμίστηκε στὴ Λευκάδα, στίς 10 - 5 - 1851, προσκάλεσε σὲ γεῦμα τὸ στρατηγὸ Θεόδωρο Γρίβα. Ὁ τελευταῖος ἀποποιήθηκε τὴν πρόσκληση. Ὁ ὑποπρόξενος, γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ θετικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ σκοπὸ τῶν κινήσεων τοῦ ἀτμοκίνητου, ἔστειλε ἐπίτηδες τὸ γραμματεῖα τοῦ ὑποπροξενείου στὴν Ἀγία Μαύρα μὲ τὴν πρόφασις ἀγορᾶς ὑλικοῦ⁵. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1851 ὁ ἴδιος ὑποπρόξενος μ' ἐκτενεῖς ἐκθέσεις του ἀναφέρεται στὴν ἀφιξὴ καὶ στὴν παραμονὴ τοῦ Ἀγγλο ἀρμοστῆ τῆς Ἐπτανήσου στὴν περιοχὴ τῆς Πρέβεζας. Κατὰ τὶς ἐκθέσεις, ὁ ἀρμοστὴς ἀποβιβάστηκε στίς ἀρχὲς Ὀκτωβρίου στὴ θέσις «Κόκκινο» καὶ προχώρησε μὲ τὴ συνοδεία του ὡς τὴ «Σάλτσαινα», ὅπου ἔμειναν ὀλόκληρη μέρα ἀσχολούμενοι μὲ τὸ κυνήγι. Τὴν ἐπόμενη ἀποβιβάστηκαν στὴ Νικόπολη, προχώρησαν στὰ χωριὰ Μιχαλίτσι καὶ Φλάμπουρα καὶ ἔφτασαν μέχρι τὸν ποταμὸ Λοῦρο. Ὑστερα ἀπὸ παραμονὴ δυὸ ἡμερῶν ἐκεῖ, πῆγαν στὸ ἰχθυοτροφεῖο τῆς Σαλαώρας, ξαναγύρισαν στὴ θέσις «Μάζομα» καὶ πεζοπορώντας ἔφτασαν στὸ Μύτικα, ἀπ' ὅπου τὸ ἀτμοκίνητο παρέλαβε τὸν ἀρμοστὴ καὶ τὴ συνοδεία του. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ὑποπροξένου, ποὺ πρέπει ν' ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητά, ἡ περιοδεία αὕτη τοῦ

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεσι.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἐκθεσι.

3) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεσι.

4) Βλ. τὴν ὁ. π., ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεσι.

5) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 25/22 - 5 - 1851 ἐκθεσι τοῦ ὑποπροξένου Πρεβέζης Α. Κόντη πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἡπειρον.

Ἀρμοστοῦ δὲν ἐπεριορίζετο εἰς τὸν ἀπλοῦν σκοπὸν τοῦ κνηγῆσαι, καὶ πρὸ πάντων διότι ὁ μετ' αὐτοῦ Συνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ κατεγίνετο πανταχόθεν σκιογραφῆσαι, ὃ κατὰ τὴν ἀσθενῆ γνώμην μου, δεικνύει ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τῆς περιοδείας ταύτης ἦτο νὰ θεωρήσῃ προσωπικῶς τὰς θέσεις ἐφ' ὧν περιῆλθον, διὰ λόγους ἀνωτέρους τῆς κνηγεσίας¹...

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὡς ἀναγκαία συνάρτηση στὴ διερεύνηση τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν Ἀγγλία καὶ στὴν Ἑλλάδα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἔστω καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς κατώτερης βαθμίδας τῆς διπλωματικῆς ἐκπροσώπησης, ὅτι ὁ Ἕλληνας ὑποπρόξενος στὴν Πρέβεζα δὲν εἶχε καθόλου καλὰς σχέσεις μὲ τὸν Ἀγγλο συνάδελφό του. Τὸ γεγονός ὑποχρέωσε τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν νὰ προβεῖ σὲ συστάσεις γιὰ ὁμαλοποίηση τῶν σχέσεων μὲ τὸν Ἀγγλο πρόξενον, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος ἀπαιτοῦσαν νὰ βρίσκονται οἱ διπλωματικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς χώρας σὲ πλήρη ἄρμονία μὲ τὸ Βρετανικὸ προξενεῖο. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀντίθεση δὲν ξεκινούσε ἀπὸ προσωπικὰ αἴτια, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀντίδραση τοῦ Ἀγγλικοῦ προξενείου γιὰ ἐξουδετέρωση ἐνεργειῶν τοῦ Ἑλληνα ὑποπροξένου· αὐτό, ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἀπέβαινε σὲ βᾶρος τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων, πράγμα ποῦ δὲν ἦταν τυχαῖο καὶ πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ γενικότερο πλέγμα τῶν τότε σχέσεων Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος. Ὁ ὑποπρόξενος ἀπάντησε χαρακτηριστικὰ: "Ἄς μοὶ συγχωρήσῃ.... ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης νὰ τῆς παρατηρήσω ὅτι δὲν ἀγνοῶ καὶ ἐγὼ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος, καὶ ὅτι πάντοτε ἐνήργησα καὶ ἐνεργῶ συμφώνως καὶ ἀκριβῶς μετ' αὐτῶν, καὶ οὐδὲ παραλείπω τὴν ὀφειλομένην πολιτικὴν διαγωγὴν, ἀναλόγως τῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν περιστάσεων. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλάκις συμβαίνει νὰ μοὶ ἀντενεργοῦσιν ἀντὶ νὰ μὲ συνδράμωσιν, τότε φυσικῶς τῷ λόγῳ ὀφείλω καὶ ἐγὼ νὰ πράξω ὡς πρέπει καὶ ὡς συμφέρει, συμφώνως πάντοτε μὲ τὰ καθήκοντά μου, καὶ μὲ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος. Καὶ πιὸ κάτω : ...μετὰ τῶν ἀρχηγῶν ὀθωμανῶν ἐν πλήρει ἄρμονία εἶμαι μετ' αὐτῶν.... Τούτου ἔνεκα οὐχὶ μόνον δὲν ἔχω ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τοῦ Βρετανικοῦ Προξένου, ἀλλ' οὔτε ἡ μεγίστη ἐπιρροή αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ μὲ δυσκολεύσῃ ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν μου, ὡσάκις διὰ τὰς βλέψεις αὐτοῦ ἐβουλεύθη νὰ μὲ ἐνοχλήσῃ².

Ἄν ληφθεῖ ὑπόψη ἡ ὅλη στάση τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀναμφισβήτητη ἐξάπλωση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἠπειρο καὶ τὴν πιθανότητα συνεργασίας Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν σ' ἐπαναστατικὰ κινήματα, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἀπόφαση τῆς Πύλης γιὰ μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς ἐνισχύθηκε σημαντικὰ καὶ ἀπὸ

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 78/8 - 10 - 1851 ἐκθεση τοῦ Κόντη πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἠπειρον.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 44/28 - 8 - 1851 ἀναφορὰ τοῦ Κόντη πρὸς Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ὅ.π.

τὴν παρέμβαση τῆς Ἀγγλίας. Τὴν τελευταία τὴ συνέφερε ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς ἰσχυρῆς ἀλβανικῆς ἐθνότητος, ἑτοιμῆς ν' ἀντιπαραχθεῖ στὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἦταν φυσικὸ νὰ περιλαμβάνουν καὶ τὰ ἀγγλοκρατούμενα Ἴονια νησιά. Πρόσθετο ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο τῆς ἐπέμβασης τῶν Ἀγγλων στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ, ἀποτελεῖ καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Ἑλληνα προξένου στὴν Πρέβεζα Σ. Ρωσσέτου, ὁ ὁποῖος προέβλεπε ὅτι ὁ Ἰσμαήλ βρισκόταν, καὶ θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ βρίσκεται, κάτω ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὴ ἐπιρροὴ τοῦ προξένου τῆς Μεγάλης Βρετανίας¹.

Κατὰ βάση λοιπὸν ἦταν ταυτόσημες οἱ ἀπόψεις τῶν προξενικῶν ἀρχῶν τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἡπειρο γιὰ τὴν πολιτικὴ σημασία τῆς τοποθέτησης τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ ὡς βαλῆ Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας². Πρέπει ὥστόσο ν' ἀναγνωριστεῖ ὅτι ὁ ὑποπρόξενος τῶν Ἰωαννίνων, μὲ τὸν εὐρύτερο κύκλο γνωριμιῶν καὶ πηγῶν πληροφοριῶν ποὺ εἶχε, ἀποκάλυπτε περισσότερες πλευρὲς τῆς πολιτικῆς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης γύρω ἀπὸ τὸ θέμα. Αὐτὸ ὅμως τὸ ἐκτεταμένο δίκτυο, ποὺ τοῦ ἐξασφάλιζε κάθε εἶδους εἰδήσεις, τὸν ὀδηγοῦσε κάποτε, ὅπως ἀναφέραμε, σὲ ὑπερβολὲς ἐκτιμήσεων γεγονότων καὶ καταστάσεων. Στὴν προκειμένη περίπτωση ὁ Κλέριτζη, ποὺ ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὴ στροφή τῆς πολιτικῆς τῆς Τουρκίας ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίδραση τῶν ἰδιῶν τῶν Ἀλβανῶν ὅταν πληροφορήθηκαν τὴν εἶδηση³, ἔδωσε πίστη σὲ εἰδήσεις, πιθανὸν ὑποβολιμαῖες, οἱ ὁποῖες ἐμφάνιζαν τὴ στροφή τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς τόσο ἐντυπωσιακῆ, ὥστε νὰ δημιουργεῖ ἀνησυχίες καὶ στὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι, ἓνα μῆνα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφίξη στὰ Ἰωάννινα τοῦ Ἰσμαήλ (ἔφτασε στὶς 29 Ἀπριλίου 1850), ὁ Κλέριτζη εἰδοποιοῦσε τὴν ἐλληνικὴ Κυβέρνηση, ὅτι ὁ νέος σατράπης εἶχε περιβληθεῖ ἀπὸ τὴν Πύλη μὲ τέτοιες ἀρμοδιότητες καὶ εἶχε τιμηθεῖ μὲ διακρίσεις ποὺ δὲν εἶχαν δοθεῖ σὲ κανέναν ἄλλον

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 53/127 - 25/5/1850 ἐκθεση τοῦ Σ. Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, *ΑΥΕ* - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα.

2) Ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς μετατέθηκε στὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, ὅπου ἦταν βαλῆς. Ὁ προκάτοχός του Ρουστὲμ πασᾶς μετατέθηκε στὴν Τραπεζοῦντα.

3) Ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἔγραφε ὁ Κλέριτζη: Ἐπέπρωτο μετὰ τριάκοντα ἔτη ν' ἀναστῆ πάλιν ἡ Ἀλβανία, λα(μ)βάνουσα τὴν προτέραν τῆς θέσιν, ἀφ' ἐνὸς διὰ τοῦ διορισθέντος ἤδη Ἰσμαήλ πασᾶ, καὶ ἀφ' ἐτέρου διὰ τῆς ἀμνηστίας τῶν ἐν Ἰκονίῳ ἐξορίστων σημαντικωτέρων τῆς Ἀλβανῶν καὶ λοιπῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκομένων, ὡς τοῦτο ἤδη διεκοινώθη ἐνταῦθα ὡς βέβαιον. Ὁ Ἰσμαήλ οὗτος ποῦ ἔρχεται; Εἰς τὴν πατρίδα του, εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του, ὅπου ἔχει τὰς μεγαλυτέρας συμπαθείας καὶ παμπληθῆ ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Ἀλβανία πλησιεστάτην συγγένειαν, καὶ θέλει λάβει μείζονας καὶ ἀκραιφνεῖς ὑποδοχὰς. Χθὲς ἅμα ἔφθασεν ἐνταῦθα ἐκτάκτως ἡ εἶδησις τοῦ διορισμοῦ τούτου, οἱ ἐδῶ εὐρισκόμενοι Ἀλβανοὶ ἐσκίρτησαν, χαίροντες, καὶ φαίνονται τόσον φαιδροί, ὡς ἐν καιρῷ τοῦ Τυράννου Ἀλήπασα, ὁμοίως καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ὀθωμανοί, καὶ δὲν ὑπάρχει ἢ ἐλαχίστη ἀμφιβολία ὅτι τὴν αὐτὴν χαρὰν θέλουσι λάβει καὶ οἱ ἐν τῇ Ἀλβανία ὀθωμανοί (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25-2-1850 ἐκθεσή του).

σατράπη¹. Συγκεκριμένα ὁ Κλέριτζη σημείωνε ὅτι ἡ τουρκικὴ Κυβέρνηση : α) τοῦ παραχώρησε καὶ τὸ πασαλίκι τῆς Λάρισας, β) τοῦ παραχώρησε πρόσθετο μηνιαῖο ἐπίδομα ἐφ' ὅρου ζωῆς, εἴτε ὑπηρετοῦσε εἴτε ὄχι, ἀπὸ τριάντα χιλιάδες γρόσια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τακτικὴ μισθοδοσίαν του ὡς βαλῆ, γ) τοῦ παραχώρησε τὴν ἀπόλυτη ἐξουσίαν νὰ διορίζει καὶ νὰ παύει τοὺς δερβεναγάδες, δικαίωμα ποὺ εἶχε ὁ σερασκέρης τῆς Ρούμελης, καὶ δ) τοῦ ἔδωσε τὸ δικαίωμα ν' αὐξάνει τὴ στρατιωτικὴ δύναμιν τῶν συνόρων κι ἄλλοῦ, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ὕστερα νὰ ἐνημερώνει τὴν Κυβέρνησίν του γιὰ τὶς ἀποφάσεις του, ἐνῶ ὡς τότε τίποτε δὲ μπορούσαν νὰ κάνουν οἱ βαλῆδες χωρὶς προηγούμενη ἔγκρισιν τῆς Πύλης.

Ὁ Κλέριτζη, μὲ βάση τὶς πληροφορίες αὐτές, προχωροῦσε καὶ σ' ἐκτίμησιν τῆς κατάστασιν ποὺ διαμορφωνόταν τώρα σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐνίσχυσις τῶν Ἀλβανῶν, ποὺ τὴ θεωροῦσε ἀφευκτὴ, μὲ τὴν ἀφίξιν τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ θ' ἀπέβαινε σὲ βάρος τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου. Εἶχαν κιόλας ἀρχίσει νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν εἰς τὰ Ἰωάννινα πολλοὶ Ἀλβανοί, γιὰ νὰ διοριστοῦν σὲ καίριες θέσεις, μὲ βάση παλιὰς ἀπαιτήσεις τους². Ἄλλοι ἐπίσης περίμεναν τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἰσμαήλ γιὰ νὰ ἔρθουν γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν. Δεύτερον συμπέρασμα εἰς ὃ ποῖο κατέληγε ὁ Κλέριτζη ἦταν ὅτι ὅλη ἡ ὀροθετικὴ γραμμὴ τῆς ξηρᾶς, ποὺ χώριζε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Τουρκίαν, θὰ βρισκόταν (ἀφοῦ τὸ πασαλίκι τῆς Λάρισας θὰ ὑπαγόταν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἰσμαήλ) κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιτήρησιν ἑνὸς μόνου σατράπη καὶ θὰ ἐπανδρωνόταν ἀπὸ τὴν μιὰ ὡς τὴν ἄλλη ἄκρην μ' Ἀλβανούς μουσουλμάνους. Ὁ Κλέριτζη συμπέρανε ἀκόμη ὅτι ὁ Ἰσμαήλ θ' ἄφηνε εἰς τὴν Λάρισαν ὡς ἀντιπρόσωπὸν του τὸ Λαρισινὸν (γαμπρὸν ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν του) Νατζίμπεη, ἄνθρωπον μοχθηρὸν καὶ μισέλληνα, γεγονός ποὺ θὰ εἶχε τὶς ἀνάλογες ἐπιπτώσεις εἰς τὸ ἐκεῖ ἐλληνικὸν στοιχεῖον. Ἡ παρουσία ἐξᾴλλου εἰς τὴν Λάρισαν πολλῶν Λαλιωτῶν, ἀνάμεσα εἰς τοὺς ὁποίους συγκαταλέγονταν καὶ πρωτεργάται τῆς εἰσβολῆς ποὺ εἶχε γίνει εἰς τὸ νομὸ Φθιωτιδοφωκίδας ἀπὸ ἀντάρτας κι Ἀλβανούς μουσουλμάνους, δημιουργοῦσε πρόσθετους κίνδυνους γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἦταν ἐπόμενο ὅλες αὐτὲς οἱ πληροφορίες νὰ δημιουργήσουν ἀνησυχίας εἰς τὴν ἐλληνικὴν Κυβέρνησιν. Τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν διαβίβασεν εἰς τὸν 27 Ἀπριλίου 1850 τὴν ἐκθεσιν τοῦ Κλέριτζη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν γιὰ ἐνημέρωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκφέρει τὴ γνώμην του. Τὸ τελευταῖον, μὲ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἐκθεσιν εἰς τὸν 4 Μαΐου 1850, ὑποδείκνυε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπαλήθευσιν τῶν εἰδήσεων καὶ τοῦ βásiμου τῶν συμπερασμάτων τοῦ Ἑλληνα ὑποπροξένου. Στὸν 8 τοῦ ἴδιου μηνὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ἀναγκάστη-

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 74/28 - 2 - 1850 ἐκθεσιν τοῦ Κλέριτζη πρὸς τὸν Λόντον, *ΑΥΕ* - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα.

2) Ἀπαιτήσεις ποὺ ἀσφαλῶς θ' ἀνάγονταν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

κε να καταφύγει στη γνώμη του προξένου της Πρέβεζας Σ. Ρωσσέτου, με την εντολή να διακριβώσει μέχρι ποιού σημείου μπορούσαν να θεωρηθούν ως βάσιμες οι πληροφορίες του Κλέριτζη¹.

Ο Ρωσσέτος στην απάντησή του χαρακτήρισε όλες ανεξαιρέτα τις πληροφορίες του Κλέριτζη ως μύθους και κατέρριπτε τα συμπεράσματά του². Υπογράμμισε ότι τις πληροφορίες που έφτασαν και στον ίδιο τις διέσπειραν πριν από τρεις μήνες περίπου οι όπαδοί του νέου βαλῆ για να τον περιβάλουν με περισσότερη ήθικη βαρύτητα. Ο Ρωσσέτος ανέφερε ότι : α) Δεν ήταν αλήθεια ότι η έπαρχία της Λάρισας προσαρτήθηκε στα Ίωάννινα. Η Λάρισα εξακολουθούσε να διοικείται από το Σαμή πασά, όπως και πρώτα, β) Δεν ήταν αλήθεια ότι δόθηκε στον Ίσμαήλ το δικαίωμα να διορίζει και να παύει δερβenaγάδες. Το γενικό δερβenaγα Θεσσαλίας και Ηπείρου εξακολουθούσε να διορίζει ο αρχιστράτηγος στο Μοναστήρι. Τους άλλους δερβenaγάδες διορίζει ο γενικός δερβenaγας, που μπορούσε, όχι πάντοτε, να συνεννοείται και με το βαλή, γ) Δεν ήταν αλήθεια ότι δόθηκε το δικαίωμα στον Ίσμαήλ ν' αυξάνει τη στρατιωτική δύναμη κατά το δοκούν. Μόνο προτάσεις μπορούσε να κάνει, όπως κι ο προκάτοχός του, δ) Δεν ήταν αλήθεια ότι η επιτήρηση όλης της όροθετικής γραμμής ανατέθηκε στον Ίσμαήλ, στον όποιο, δῆθεν, δόθηκε κι απόλυτη έξουσία. Απόδειξη ότι στο διάταγμα του διορισμού του, που διαβάστηκε επίσης στο Μιντσιλίσι³ των Ίωαννίνων, μπροστά σε πολλούς χριστιανούς της πόλης, καθώς και στα άλλα διατάγματα που διαβάστηκαν κι αναφέρονταν σε μικρές έπουσιώδεις διοικητικές μεταρρυθμίσεις, σε κανένα απ' αυτά δε γινόταν λόγος για υπερεξουσίες που δίνονταν στον Ίσμαήλ πασά σχετικά με το θέμα της όροθετικής γραμμής, ε) Δεν ήταν αλήθεια ότι παραχωρήθηκε στον Ίσμαήλ ισόβια μηνιαία σύνταξη από τριάντα χιλιάδες γρόσια. Ο νέος βαλῆς έπαιρνε, όπως κι ο προκάτοχός του, μόνο το μισθό του, δηλαδή πενήντα χιλιάδες γρόσια το μήνα.

Ο Ρωσσέτος υποστήριζε επίσης ότι, αντίθετα με τα γραφόμενα του Κλέριτζη, η έξουσία του Ίσμαήλ περιορίστηκε σημαντικά, με τη σύσταση του Συμβουλίου της Δικαιοσύνης. Το Συμβούλιο είχε ως έργο του να δικάζει ανενόχλητα όλες τις αναφερόμενες διαφορές στην Ηπειρο. Ο ίδιος ό Ίσμαήλ πασάς, μιλώντας στα Ίωάννινα, ύστερα από την ανάγνωση των σουλτανικών διαταγμάτων, είπε ότι θα είναι απλός εκτελεστής των αποφάσεων του Διοικητικού και Δικαστικού Συμβουλίου.

Τέλος ό Ρωσσέτος τόνιζε ότι τα συμπεράσματα του Κλέριτζη δεν ήταν

1) Βλ. την ύπ' αριθμ. 74/28 - 3 - 1850 έκθεση, στο περιθώριο της όποίας έχουν καταχωριστεί οι παρατηρήσεις των Ύπουργείων Έξωτερικών και Έσωτερικών.

2) Βλ. την ό.π. ύπ' αριθμ. 53/127 - 25/5/1850 έκθεσή του.

3) *meclis* : συμβούλιο.

ὀρθά, ἀφοῦ τὰ γεγονότα ποὺ ἀνέφερε, καὶ στὰ ὅποια στηρίζονταν τὰ συμπεράσματα, δὲν ἦταν ἀληθινά. Ὁ Ρωσσέτος ὑποστήριζε τώρα ὅτι ἡ ἀποψη τοῦ Κλέριτζη γιὰ ἀνάμιξη τῶν Ἀγγλων στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ δὲν εὐσταθοῦσε· κι αὐτὸ γιὰ τὴν ἀναχώρηση ἀπὸ τὴν Πρέβεζα τοῦ Ἀγγλου γενικοῦ προξένου Σάνδερ, τὸ ἀγγλικὸ προξενεῖο στὴν Ἡπειρο ἔχασε τὴν ἐπιβολή του¹, ἀφοῦ ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ Σάνδερ οὔτε ἰκανότητες εἶχε, οὔτε προσωπικὸ κύρος διέθετε. Οὔτε κι ὁ ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας στὰ Ἰωάννινα Δαμασκηνὸς μποροῦσε νὰ ἐπηρεάσει τὴν πολιτικὴ τῶν Τούρκων, γιὰ τὴν ἦταν δειλός, παρόλες τὶς ἰκανότητες ποὺ διέθετε καὶ τὴν πονηρία ποὺ τὸν χαρακτήριζε. Ἡ δειλία του τὸν ἐμπόδιζε ν' ἀναλαμβάνει πρωτοβουλίες χωρὶς διαταγὴ τοῦ προϊσταμένου του καὶ ἔτσι ἡ δραστηριότητά του περιοριζόταν στὴν ἐπιδίωξη ὑλικῶν συμφερόντων. Νέα ὠθηση τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς στὴν Ἡπειρο ἀνέμενε ὁ Ρωσσέτος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Σάνδερ στὴν Πρέβεζα.

Ὁ Ρωσσέτος στοὺς συλλογισμοὺς του, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἀνάμιξης τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ, ξεκινάει ἀπὸ ἐσφαλμένη βάση. Τὴν πολιτικὴ τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, ὅπως συμβαίνει ἐξᾴλλου σὲ κάθε Κυβέρνηση, δὲν τὴν διαμόρφωναν μόνον οἱ εἰσηγήσεις τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῆς ποὺ ἦταν ἐγκατασπαρμένοι σ' ὀλόκληρη τὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια, ἀλλὰ καὶ οἱ γενικότερες προθέσεις τῆς ἀγγλικῆς Κυβέρνησης ποὺ πῆγαζαν ἀπὸ συνάρτηση συμφερόντων. Ἡ φιλοτουρκικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας ἐκδηλωνόταν τότε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση πολλῶν παραγόντων, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ἡ γνώμη τῶν προξενικῶν ὑπαλλήλων τῆς στὴν Ἡπειρο. Ἔτσι, ἡ ἀποψη τοῦ Ρωσσέτου ὅτι, ἐπειδὴ ἀπουσίαζε ὁ ἰκανότατος Σάνδερ δὲ μποροῦσε ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ νὰ ἔχει ἀνάμιξη στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ, δὲν εἶναι σοβαρὸ ἐπιχείρημα γιὰ ν' ἀντικρουστεῖ ἡ θέση τοῦ Κλέριτζη ποὺ ὑποστήριζε τὴν ἐνεργὸ ἀνάμιξη τῆς Ἀγγλίας, μέσω τοῦ Ἀγγλου πρεσβευτῆ στὴν Πόλη. Ἐξᾴλλου, ὅπως σημειώθηκε, ὁ Ρωσσέτος σὲ προηγούμενες ἐκθέσεις του ἀπέκλινε στὴν ἀποψη τῆς ἀνάμιξης τῶν Ἀγγλων στὴν ὅλη ὑπόθεση.

Συμπερασματικά, σχετικὰ μὲ τὴν ἐγκυρότητα τῶν πληροφοριῶν καὶ τῶν διαπιστώσεων, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι: ὁ μὲν Κλέριτζη, θέλοντας νὰ ὑπογραμμίσει τὴ σπουδαιότητα καὶ τὴν ἔκταση τῆς ἀλλαγῆς τῆς πολιτικῆς τῆς Πύλης ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς, ἔδωσε πίστη σὲ ψεύτικες, μᾶλλον ὑποβολιμαῖες, εἰδήσεις ἐμφανίζοντας τὸν Ἰσμαήλ ν' ἀναλαμβάνει δικαιοδοσίες σατράπη, ποὺ

1) Ὁ Δ. Σινδέκ Σμίθ Σάνδερ τοποθετήθηκε γενικὸς πρόξενος τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἡπειρο κι Ἀλβανία τὸν Αὐγούστο τοῦ 1834, σ' ἀντικατάσταση τοῦ Μάγιερ (βλ. Ἀραβαντινοῦ, ὁ.π., σ. 398 σημ. 1. Ὁ Ἀραβαντινὸς τὸν χαρακτηρίζει ὡς ἄνδρα ἐξόχου φρονήσεως, ἐξειδικιασμένης δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας μεγίστης καὶ πλέκει τὸ ἐγκώμιό του γιὰ τὸ χαρακτήρα καὶ τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα).

πλησίαζαν πολύ εκείνες του πάπου του 'Αλῆ πασᾶ. 'Αντίθετα ὁ Ρωσσέτος, πού ἡ ἀνεση τοῦ χρόνου τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐλέγξει τίς εἰδήσεις ὡς ἀβάσιμες, ἀστόχησε στίς ἐκτιμήσεις του σχετικά μέ τὸ ρόλο πού διαδραμάτισε ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ στὸ θέμα. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Ρωσσέτος αὐτοανααιρεῖται κατὰ κάποιον τρόπο στίς κρίσεις του σχετικά μέ τὴν ἀποστολὴ καὶ τὸ ρόλο πού ἔπρεπε νὰ παίξει ὁ 'Ισμαῆλ πασᾶς στὸ χῶρο πού τοποθετήθηκε. "Ἐτσι, ἐνῶ μέ τὴν ἀναμενόμενη ἀφίξη τοῦ νέου βαλῆ στὰ 'Ιωάννινα¹ ὑπογράμμιζε τὴν πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ διορισμοῦ του καὶ τόνιζε ὅτι ὁ 'Ισμαῆλ ἔχει εἰς τὴν ἐξουσίαν ὕλην ἄφθονον ἵνα ἐκτελέσῃ ὅ,τι ὁ πρὸς πατρός πάππος του ἀπεπειράθη², πρὶν περάσει οὔτε μῆνας ἀπὸ τὴν ἀφίξη τοῦ βαλῆ στὰ 'Ιωάννινα³ ἔσπευδε νὰ ἐκφέρει κρίσεις γιὰ τὸ χαρακτῆρα του καὶ προβλέψεις γιὰ τὴν ἀποτυχία τῆς πολιτικῆς του⁴. Καὶ εἶναι μὲν ἀλήθεια ὅτι ὁ 'Ισμαῆλ ἀντικαταστάθηκε ὕστερα ἀπὸ σκευωρία⁵, μετὰ ἀπὸ ἐνάμισυ χρόνο παραμονῆς του στὰ 'Ιωάννινα, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ὀφειλόταν στοὺς λόγους πού ὑπέθετε ὁ Ρωσσέτος (προσπαθώντας ν' ἀντικρούσει τὸν Κλέριτζη) ὅτι θὰ συνέτρεχαν, ἀλλὰ σὲ ἄλλα αἴτια, ὅπως θ' ἀναφερθεῖ.

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 23/56 - 2/3/1850 ἐκθεσὴ του.

2) Τοῦ ἀπέδιδε δηλ. προθέσεις πού γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν ἔπρεπε νὰ ἐξουσιοδοτηθεῖ μ' ἀρμοδιότητες πολὺ μεγαλύτερες ἀπὸ κεῖνες πού ἀνέφερε ὁ Κλέριτζη. "Ἐγραφε σχετικά στὴν ἐκθεσὴ του ὁ Ρωσσέτος: ...ὁ δὲ διορισμὸς τοῦ 'Ισμαῆλ πασᾶ ἐγένετο πρὸς μόνην εὐχαρίστησιν τῶν 'Αλβανῶν. Ὁ ρηθεὶς 'Ισμαῆλ πασᾶς οὐχὶ μόνον ἐξ 'Αλβανῶν κατάγεται καὶ 'Αλβανὸς εἶναι, ἀλλὰ περιπλέον σώζονται εἰσέτι κατὰ τὴν "Ἡπειρον καὶ 'Αλβανίαν πολλοὶ συγγενεῖς, πολλοὶ φίλοι, καὶ οὐκ ὀλίγοι ὀπαδοὶ τοῦ ποτὲ 'Αλῆ πασᾶ ὅλοι οὗτοι θέλουν συγκεντρωθῆ περι τὸν νέον Διοικητὴν ὁ δὲ λαὸς τῆς 'Αλβανίας διατηρεῖ τὰς αὐτὰς ἐξεις, τὰς αὐτὰς ὁρμὰς πρὸς τὴν ἀταξίαν καὶ καταπίεσιν τῶν ἀδυνάτων, περιπλέον μέγα σέβας καὶ πολλὴν ἀγάπην πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ 'Αλῆ πασᾶ ὅθεν δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ παρουσία τοῦ 'Ισμαῆλ πασᾶ ὡς ἀνωτάτου Διοικητοῦ 'Ἡπείρου θέλει ἀναπτέρῳσει τὰς ἐλπίδας των. Ἐκ τῶν χριστιανῶν προεστώτων τῆς 'Ἡπείρου ἐπιζῶσιν οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν ὑπηρετησάντων τὸν 'Αλῆ πασᾶ καὶ οὗτοι θέλουν ὡσαύτως περιστοιχίσαι τὸν νέον Διοικητὴν, καὶ χρησιμεύσει παθητικὰ καὶ εὐτελεῖ ὄργανα τῶν ὀρέξεών του.

3) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 53/127 - 25/5/1850 ἐκθεσὴ του.

4) Ὁ νέος Διοικητὴς 'Ἡπείρου - ἔγραφε - οὔτε μεγαλοφυΐας, οὔτε μεγαλοπράγμων εἶναι. Εἶναι ἄνθρωπος μικρὸς, ἄνθρωπος κοινός, τουλάχιστον τοιοῦτον τὸν δεικνύουσιν μέχρι τοῦδε τὰ πράγματα, μολονότι εἰσέτι οὔτε τὸν εἶδον, οὔτε συνωμίλησα μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπομένως δὲν δύναμαι νὰ ἐκφέρω ὀριστικὴν κρίσιν. Αἱ ἐλπίδες τῶν 'Αλβανῶν θέλουν ψευσθῆ, ὁ 'Ισμαῆλ πασᾶς οὐδ' ὀδηγίας, οὐδὲ δύναμιν ἔχει νὰ ἀνορθώσῃ τὸ ἠθικὸν αὐτῶν. Πλῆθος ἄπειρον 'Αλβανῶν συνέδρῳεν εἰς 'Ιωάννινα, ἀλλ' ὁ Γ. Διοικητὴς ἐδέχθη αὐτοὺς ψυχρῶς καὶ ὑπερηφάνως· οὐδὲ χρήματα τοῖς χορηγεῖ, οὐδὲ θέσεις τοῖς προμηθεύει, ἐδιώρισε μὲν τινὰς ἐξ αὐτῶν εἰς ὑπουργήματα, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι διορισμοὶ γινόμενοι μάλιστα ἀστόχως, δυσαρροστοῦσι τοὺς πολλούς· ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ 'Ισμαῆλ πασᾶς θέλει ταχέως ναυαγήσει, καθ' ὅσον καὶ χαρακτῆρος ἀσθενοῦς εἶναι, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων πονηροῦς περιστοιχίζεται, τὸ δὲ χειρὸν ἀπάντων θέλει μετ' οὐ πολὺ καταπολεμηθῆ ἀπὸ τοὺς ἰδίους 'Αλβανούς....

5) Βλ. 'Αραβαντινοῦ, ὅ.π., σ. 415.

Οἱ φῆμες πού συνόδευαν τὴν ἄφιξη τοῦ Ἰσμαήλ καὶ πού τὶς υἰοθέτησε ὁ Κλέριτζη, διαψεύστηκαν ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ Ρωσσέτο, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, γεγονὸς πού καθησύχασε καὶ τὴν ἐλληνικὴ Κυβέρνηση. Ἡ τελευταία θὰ ἦταν ὑποχρεωμένη ν' ἀντιμετωπίσει πρόσθετες δυσχέρειες, κυρίως στὴ γραμμὴ τῶν συνόρων. Τὸ Ἰπουργεῖο Ἐξωτερικῶν μάλιστα, στὸ ὁποῖο διαβιβάστηκε ἡ ἐκθεση τοῦ Ρωσσέτου, τοῦ συνιστοῦσε νὰ φροντίσει ὥστε ὁ ὑποπρόξενος τῶν Ἰωαννίνων νὰ προσέχει στὸ μέλλον περισσότερο γιὰ τὶς πληροφορίες πού διαβίβαζε, γιὰ νὰ μὴν ἀνησυχεῖ ἡ Κυβέρνηση ἀπὸ τὶς ἀδέσποτες εἰδήσεις¹.

Ὅπως ἀναφέραμε, ὁ διορισμὸς τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ ἀποσκοποῦσε στὴν ἐξουδετέρωση τῆς δυσαρέσκειας τῶν Ἀλβανῶν καὶ στὴν ἀντιμετώπιση τῶν γεγονότων πού δημιουργήθηκαν μὲ τὴν ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα. Ὁ Ἰσμαήλ ἦταν ὑποχρεωμένος πλέον ν' ἀντικρύσει τὶς συνέπειες τῆς ἀποτυχίας τοῦ κινήματος, αὐτὲς πού συνδέονταν μὲ τὶς κυρώσεις οἱ ὁποῖες ἐπιβλήθηκαν στοὺς Ἀλβανούς πρόκριτους πού πῆραν μέρος σ' αὐτό. Ἐνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μέτρα πού ἐφάρμοσε, ὕστερα βέβαια ἀπὸ ἀπόφαση τῆς Πύλης, γιὰ τὴν ὁμαλοποίηση τῶν σχέσεων μὲ τοὺς Ἀλβανούς μπέηδες, ἦταν ἡ χορήγηση ἀμνηστίας στοὺς ἐξόριστους πού ἐπέστρεψαν πλέον στὴν Ἀλβανία. Ὡς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1851 ξαναγύρισαν οἱ περισσότεροι. Ἀπὸ τὴν ἀμνηστία 4 μόνον ἐξαιρέθηκαν οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι κρίθηκαν πολὺ ἐπικίνδunami : 1) Ὁ Τζέλιο Πίντζαρης, ἀπὸ τὸ Τεπελένι, πού τὸν διέταξαν νὰ παραμείνει στὸ Τούρνοβο, 2) Ὁ Σελίμπεης ἀπὸ τὴν Αὐλώνα, πού θὰ παρέμεινε στὰ Τρίκαλα ἢ στὴ Λάρισα, 3) Ὁ Σούλιο Καλαπόδη ἀπὸ τὸ Δέλβινο (τόπος παραμονῆς τὰ Τρίκαλα) καὶ 4) Ὁ Δερβὶς μπέη Ἀλπασάνης (στὴ Θεσσαλονίκη)². Οἱ ἐξόριστοι πού ξαναγύρισαν γιὰ λόγους γενικότερης πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἀντίθεσης τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ ἐναντίον τοῦ Χουσεῖν πασᾶ Βρυώνη καὶ τῆς οἰκογένειας τῶν Φρασαραίων, ἀποτελέσαν τοὺς κυριότερους συνεργάτες τοῦ νέου βαλῆ. Αὐτὸ ὑποχρέωσε τοὺς Βρυώνηδες καὶ τοὺς Φρασαραίους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καταδιώξει ἐξοντωτικὰ τὶς οἰκογένειες τῶν ἐξόριστων, νὰ συνασπιστοῦν καὶ νὰ καιροφυλαχτοῦν. Στὸ μεταξύ, ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς, τοῦ ὁποῖου κυριότερος σύμβουλος ἦταν ὁ Τζαφέρ ἀγάς, ἔγινε αἰτία ἀντιδράσεων· γιατί, ἐνῶ ἡ πρόθεσή του ἦταν νὰ ἐξουδετερώσει τὴν ἰσχὺ καὶ νὰ σταματήσει τὶς αὐθαιρεσίες τῶν Βρυώνηδων καὶ τῶν Φρασαραίων, γεγονὸς πού ἀποτελοῦσε κι ἀπόφαση τῆς Πύλης, ἄρχισε νὰ δέχεται καὶ τὴν καταφορὰ τῶν ἐξόριστων, ἐπειδὴ καμιά ἀπὸ τὶς αὐστηρὲς διαταγὲς πού ἔφτασαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, σχετικὰ μὲ τοὺς Βρυώνηδες, δὲν κατόρθωσε νὰ ἐκτελέσει εἴτε ἀπὸ φόβο κι ἀδυναμία³, εἴτε γιατί δὲ μποροῦσε νὰ ἱκανοποιήσει τὰ αἰτήματα ὅλων τῶν ἐνδιαφερομένων.

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 53/127 - 25/5/1850 ἐκθεση τοῦ Ρωσσέτου.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 13/10 - 2 - 1851 ἐκθεση τοῦ προξένου Ἰωαννίνων Σ. Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ἰπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 49/2, Προξενικὰ Ἡπείρου.

3) Βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεση τοῦ προξένου Ἰωαννίνων.

Ἡ προσωπικὴ ἀντίθεση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ κατὰ τῶν Βρυώνηδων, ποὺ ὑπαγορευόταν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ἰσχυροποίησης τῆς δικῆς του παράταξης, τῆς ἀποτελούμενης κυρίως ἀπὸ τὰ θύματα τῶν τελευταίων, νίκησαν τοὺς δισταγμούς του γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὶς ἐπιπτώσεις ποὺ θὰ εἶχαν οἱ ἀντιδράσεις τῶν Βρυώνηδων καὶ ὁδήγησαν τελικὰ στὴν ἔκπτωσή τους ἀπὸ τὶς διοικητικὲς θέσεις ποὺ κατεῖχαν. Ἔτσι πραγματοποιήθηκαν καὶ οἱ ἀποφάσεις τῆς Πύλης, ὅπου οἱ Βρυώνηδες εἶχαν καὶ αὐτοὶ τοὺς προστάτες τους, γεγονὸς ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὸ μέχρι τότε ἀνεκτέλεστο τῶν διαταγῶν. Ὁ Χουσεῖν πασᾶς Βρυώνης, διοικητὴς τοῦ τμήματος τῆς Αὐλώνας, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1851 παύτηκε καὶ στὴ θέση του διορίστηκε ὁ μέχρι πρὶν λίγο καϊμακάμης Ἀργυροκάστρου Ἀτάμ μπέης, Πελοποννήσιος στὴν καταγωγή. Κατὰ τὶς προβλέψεις τοῦ προξένου Ἰωαννίνων, ποὺ ἦταν τώρα ὁ Ρωσσέτος, τὸ μέτρο αὐτὸ θὰ εἶχε συνέπειες γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων τῆς Ἀλβανίας· καὶ αὐτὸ γιὰ τὸν οἱ Βρυώνηδες ἀποστεροῦνταν ἀπὸ διοικητικὲς ἐξουσίες, καὶ κυρίως ὁ Χουσεῖν, ποὺ μὲ τὴ στάση του στὴν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέκα ἔγινε ὁ πλουσιότερος καὶ ἰσχυρότερος μπέης τῆς Ἀλβανίας. Συνδέθηκε μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν Φρασαραίων, καταπίεσε τοὺς πολιτικοὺς τοῦ ἀντίπαλου, ἄρπαξε τὶς περιουσίες τους καὶ ἐνοχοποίησε πολλοὺς ἀθώους. Καὶ ὁ προκάτοχος τοῦ Ἰσμαήλ, ὁ Ρουστὲμ πασᾶς, ἀγωνίστηκε νὰ πετύχει τὴν τιμωρία του, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ κατορθώσει. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰσμαήλ, ὅπως τονίστηκε, προσπάθησε καὶ μὲ τὰ στελέχη τῆς παράταξής του κατόρθωσε νὰ πετύχει τὴν παύση τοῦ Χουσεῖν. Ὁ πρόξενος ἀνέφερε ἀκόμη ὅτι ὁ Ἰσμαήλ ἄρχισε ἀγώνα καὶ γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς δύναμης τῶν Φρασαραίων ὑποστηριζόμενος ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ¹. Πρόβλεπε ἐπίσης ὅτι ὁ Χουσεῖν Βρυώνης θὰ ὑποτασσόταν βέβαια στὶς ἀποφάσεις τῆς Κυβέρνησής του, θὰ γινόταν ὅμως ὁ ἀρχηγὸς ὅλων τῶν δυσαρεστημένων Ἀλβανῶν, ποὺ ὁ ἀριθμὸς τους μεγάλωνε. Ἡ κύρια αἰτία τῆς δυσἀρέσκειας τῶν Ἀλβανῶν μπέηδων καὶ ἀγάδων τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νέου φορολογικοῦ συστήματος στὴν Τουρκία, ποὺ προβλεπόταν ὅτι θὰ ζημίωνε τοὺς ἰδιοκτῆτες.

Πρόσθετες δυσχέρειες στὴ διακυβέρνηση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ, ποὺ αὐξήσαν καὶ τὴ δυσἀρέσκεια τῶν κατοίκων τοῦ βιλαετιοῦ καὶ κυρίως τῶν Ἀλβανῶν, δημιούργησαν οἱ καταστρεπτικοὶ σεισμοὶ στὴν ἐπαρχία Βερατίου καὶ ἡ ἔξαρση τῆς ληστείας, ἰδιαίτερα στὶς ἐπαρχίες Τεπελενίου, Δελβίνου, Παλαιοπωγωνιανῆς καὶ Ἀργυροκάστρου. Οἱ σεισμοὶ κράτησαν πολλὰς ἐβδομάδες, μὲ πολλὰ θύματα (περισσότερο ἀπὸ 600 ὑπολογίζονταν οἱ νεκροὶ) καὶ τρομακτικὲς καταστροφές. Ἡ πόλη τοῦ Βερατιοῦ καταστράφηκε ὀλοκληρωτικά. Τὸ ἴδιο ἔπαθαν καὶ πολλὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς. Ἡ φρουρὰ τοῦ Βερατιοῦ ἀπὸ ἔλλειψη

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 79/13 - 8 - 1851 ἐκθεση τοῦ Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἡπειρον (Ἰωάννινα). Κατὰ τὸν πρόξενον, ὁ διάδοχος τοῦ Χουσεῖν Βρυώνη Ἀτάμ μπέης ἦταν ἄνθρωπος πονηρὸς, ἐπιτήδειος, φτωχὸς, χωρὶς σχέσεις καὶ ἐπομένως χωρὶς ἐπιρροή.

καταλυμάτων ἀναγκάστηκε νὰ μετασταθμεύσει στὸ Ἐλβασάν. Ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς ἐπλήγη καὶ μέρος τῆς ἐπαρχίας Αὐλώνας. Στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ βαλῆ, τὸ Τεπελένι, καταστράφηκαν 700 σπίτια καὶ σκοτώθηκαν περισσότεροι ἀπὸ 150 ἄνθρωποι. Ἀκόμη καὶ ἡ ἐπαρχία Πάργας εἶχε πληγεῖ ἀπὸ τοὺς σεισμούς, πού ἄρχισαν πρὶν ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1851, συνεχίστηκαν καὶ τὸ Νοέμβριο, καὶ δημιούργησαν τρομερὲς δυσχέρειες στὴ διοίκηση γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν ἄστεγων... οἱ διασωθέντες τῶν κατοίκων - ἔγραφε ὁ πρόξενος Ἰωαννίνων¹ - περιφέρονται σκηνῆται παριστῶντες θέαμα ἐλεινὸν ἀμηχανίας καὶ ἀπελπισίας. Ἐνα μῆνα ἀργότερα πρόσθετε: ... ἡ ἀθλιότης τῶν κατοίκων ἐν ὥρᾳ μάλιστα χειμῶνος αὐξάνει ὀσημέραι. Ἡ ἐξουσία οὐδεμίαν εἰσέτι βοήθειαν ἐχορήγησεν εἰς τοὺς παθόντας, καὶ πάσχοντας, ἀσχολουμένου τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ εἰς τὸν γάμον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καλουμένου Ἀσάφ μπέη².

Ἡ ληστεία, πάλι, κατάντησε μάλιστα γιὰ πολλὰς περιοχὰς τοῦ βιλαετιοῦ. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ληστὲς ἦταν στρατιῶτες λιποτάκτες, διαιρεμένοι σὲ πολλὰς συμμορίες πού ρήμαζαν τὰ χωριὰ καὶ λήστευαν τοὺς ἐμπόρους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τοὺς πειθύνιους λήστευαν καὶ τοὺς ἀντιστεκόμενους σκότωναν. Ὁ γενικὸς δερβέναγας Σουλεϊμάν μπέη διοργάνωνε ἐκστρατεῖες γιὰ τὴν ἐξόντωσή τους χωρὶς ὅμως ἀποτελέσματα.

Ἡ ἀδυναμία ὅμως τοῦ Σουλεϊμάν μπέη ν' ἀντιμετωπίσει τὶς συμμορίες φαίνεται ὅτι δὲν ὀφειλόταν στὸν ἴδιο. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ βαλῆ καμιὰ ἐνίσχυση δὲ δινόταν στὸ γενικὸ δερβέναγα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἔργου του. Ἐτσι ὁ Ἰσμαήλ πασὰς κατηγοροῦσε τὸ Σουλεϊμάν μπέη γιὰ τὴν ἀνικανότητά του, αὐτὸς ὅμως ἔρριχνε τὶς εὐθύνες στὴ διοίκηση, μιὰ πού τὶς συμμορίες ἀποτελοῦσαν στρατιῶτες πού λιποτακτοῦσαν. Τὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων συντασσόταν μὲ τὴ γνώμη τοῦ γενικοῦ δερβέναγα. Τὸ βέβαιον εἶναι - ἀναφέρεται στὴν ἐκθεση - ὅτι ἡ ληστεία ὑποκινεῖται πρὸς ἐνοχοποίησιν τοῦ Γ. Δερβέναγα, τοῦ ὁποίου τὴν παῦσιν ὁ Γενικὸς Διοικητὴς εἰσέτι δὲν ἐπέτυχε, καίτοι ἐπανειλημμένως προτεῖνας αὐτήν³. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ βαλῆ καὶ στὸ γενικὸ δερβέναγα εἶχε τὶς ἐπιπτώσεις τῆς ἐνίσχυσης τῆς ἀντίδρασης τῶν δυσσαρεστημένων κατὰ τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσμαήλ.

Δυσσάρεσκες γιὰ τὸν τρόπο διοίκησης τοῦ Ἰσμαήλ ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται πολὺ νωρίτερα καὶ εἶχαν σχέση μὲ τοὺς στενότερους συνεργάτες του,

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 88/8 - 10 - 1851 ἐκθεση τοῦ Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἡπειρον (Ἰωάννινα).

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 91/2 - 11 - 1851 ἐκθεση τοῦ Ρωσσέτου, ὁ.π. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ προξένου, οἱ σεισμοὶ ὀφείλονταν στὴ μεγάλη ἀνομβρία, στὰ πολλὰ μεταλλεύματα τῆς ἐπαρχίας Βερατίου καὶ στοὺς οὐκ ὀλίγους θειαφώδεις τόπους.

3) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 88/8 - 10 - 1851 ἐκθεση, ὁ.π.

οί όποιοι κατεΐχαν τΐς πρῶτες θέσεις στὸ διοικητικὸ μηχανισμό καὶ δὲν ἀνῆκαν στὸν κύκλο τῶν ἀποκατασταθέντων Ἀλβανῶν ἐξόριστων. Ἡ ἀντίθεση ἐκδηλώθηκε τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1850 μεταξὺ τοῦ Ἰσμαήλ καὶ τῶν ἡγετικῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου (Μετζλισίου) Ἰωαννίνων. Ἡ Πύλη, γιὰ νὰ συμβιβάσει τὰ πράγματα καὶ γιὰ ν' ἀποκαταστατῆσει τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία στὴ διοίκηση, πῆρε μέτρα τὰ όποία δὲν ἱκανοποίησαν ἀπόλυτα καὶ τὶς δυὸ πλευρές. Μετέθεσε στὴν Ἀδριανούπολη τὸν κυριότερο ἀντίπαλο τοῦ Ἰσμαήλ, τὸν πρόεδρο τοῦ Μετζλισίου Ἰωαννίνων καὶ τὸν ἀντικατέστησε μὲ τὸν πρόεδρο τῆς Προύσας. Παράλληλα ὅμως ἔπαψε ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ἄζᾶ¹ τὸν ἀνεψιὸ τοῦ γενικοῦ διοικητῆ, Χαριτίμ βέη, ποὺ θεωροῦνταν ὁ πιὸ εὐφυῆς καὶ ραδιοῦργος ἀπὸ τὸ κόμμα τοῦ πασᾶ. Τὰ μέτρα αὐτά, ποὺ ἱκανοποιοῦσαν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὸ βαλῆ, ἀλλὰ τὸν ἀποστεροῦσαν ἀπὸ τὸ ἄλλο ἀπὸ συνεργάτες, συγγενεῖς τοῦ μάλιστα, δὲν κρίθηκαν ἀρκετὰ ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ προξενεῖο ποὺ ὑπεράσπιζε τὸν Ἰσμαήλ μ' ὅλες του τὶς δυνάμεις. Καὶ ἡ δυσαρέσκεια ἐναντίον τοῦ βαλῆ αὐξήσε ἀκόμη περισσότερο, ὅταν διαδόθηκε ὅτι ὁ ἔφορος τῶν οἰκονομικῶν, καὶ κυριότερος ἀντίπαλος τοῦ Ἰσμαήλ, ἐπανερχόταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ θέση του.² Ἀσφαλῶς ἡ ἀντίθεση τοῦ Βρετανοῦ προξένου Ἰωαννίνων στὰ μέτρα τῆς Πύλης ποὺ ἀποδυνάμωναν, ὡς ἓνα σημεῖο, τὴ θέση τοῦ Ἰσμαήλ, δὲν ξεκινοῦσε ἀπὸ προσωπικὲς συμπάθειες ἢ ἀντιπάθειες. Ἦταν ἐνταγμένη στὸ γενικότερο περίγραμμα τῆς βρετανικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι στὴν Τουρκία καὶ στὴν Ἑλλάδα κι ἀπέρρεε ἀπὸ τὶς εἰδικότερες προθέσεις τῆς Ἀγγλίας σχετικὰ μὲ τὴν Ἀλβανία καὶ Ἡπειρο, τὶς όποῖες ἤδη ἀναφέραμε.

Ἡ μεγαλύτερη αἰτία δυσαρέσκειας τῶν Ἀλβανῶν προκρίτων ἦταν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νέου φορολογικοῦ συστήματος. Ὅπως συνέβαινε σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις ποὺ θίγονταν τὰ προνόμια τῶν βέηδων κι ἀγάδων κι ἀνατρεπόταν τὸ ἰσχύον καθεστῶς, οἱ Ἀλβανοὶ ἀντέδρασαν. Ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσαι τὴν εἴσπραξη τῶν φόρων καὶ γιὰ νὰ ὑποχρεώσαι ἀσφαλῶς τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ συμμορφωθοῦν, διέταξε τὸν Ἰσμαήλ πασά νὰ δημοπρατήσαι τὶς προσόδους τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ όποῖες δὲν θέλησαν νὰ ὑποβληθοῦν στὸ νέο φορολογικὸ σύστημα. Ἡ διαταγὴ στὴν οὐσία δὲν ἐφαρμόστηκε, γιὰτὶ ὅλες οἱ ἐπαρχίες τοῦ βιλαετιοῦ δέχτηκαν στὸ μεταξὺ νὰ πληρώσουν τοὺς φόρους σὲ χρήματα. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ γιὰ τοὺς φόρους τῶν χωριῶν ποὺ ἀνῆκαν στὸ δημόσιο³.

1) Μέλος τοῦ Συμβουλίου.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 123/12 - 12 - 1850 ἐκθεση τοῦ προξένου Ἰωαννίνων Ε. Χουρμουζιάδη πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, *ΑΥΕ* - 1851 - 36/8, Προξενεῖον εἰς Πρέβεζαν.

3) Βάση τῶν νέων φορολογικῶν μέτρων ἀποτελοῦσε ἡ ἀπόφαση τῆς εἴσπραξης τῆς δεκάτης ὄχι σὲ εἶδος, ὅπως γινόταν ὡς τότε, ἀλλὰ σὲ χρήμα. Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ἐξαίρετῆσαν μόνο 29 χωριά τοῦ κάμπου τῆς Ἄρτας, ποὺ ἀ-

Παρόλα αὐτὰ ἡ δυσαρέσκεια τῶν Ἀλβανῶν μὲ τὰ μέτρα αὐτὰ αὖξαινε ἐναντίον τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ κι ὁ ἀντίκτυπος ἀπὸ τὴν κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε δὲ θ' ἀργοῦσε νὰ φανεῖ, μολονότι ὁ Ἑλληνας πρόξενος βεβαίωνε, βασιζόμενος σ' ἐσφαλμένες ἐκτιμήσεις, ὅτι καθημερινὰ ὁ Ἰσμαήλ γινόταν πιὸ ἰσχυρὸς μὲ τὴν ὑποστήριξη τῆς Κυβέρνησῆς του καὶ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἐσχημάτισεν - ἔγραφε - ἰσχυρὸν κόμμα καθ' ὅλην τὴν Ἀλβανίαν, περιποιούμενος τοὺς αἰτήσας αὐτοῦ ἐπανελθόντας ἐκ τῆς ἐξορίας Ἀλβανούς, εἰς οὓς ἀνέθεσε καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων, τῆς ἐπαρχίας των, καὶ καταδιώκων ἀπανταχοῦ τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν καὶ αὐτοῦ¹.

Ἐνῶ λοιπὸν ἐπιφανειακὰ φαινόταν ὅτι ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς ἀπόκτησε μεγάλη δύναμη καὶ σταθεροποίησε τὴ θέση του, τὸν ἴδιο μῆνα ποὺ ὁ Ἑλληνας πρόξενος Ἰωαννίνων τὸν θεωροῦσε πανίσχυρο, παύτηκε καὶ στὴ θέση του διορίστηκε ὁ πρῶην τοπάρχης Βιδινίου Χαλλήλ Ριζᾶ πασᾶς, ἄνθρωπος σκληρὸς καὶ πολὺ φανατισμένος. Μέχρι τὸν ἐρχομὸ τοῦ νέου βαλῆ ἡ διοίκηση ἀνατέθηκε εἰς τὸν πρόεδρο τοῦ Συμβουλίου (Μετζλισίου). Κατὰ τὸν πρόξενο, ὁ Ἰσμαήλ παύτηκε ὕστερα ἀπὸ ἀξίωση τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, ἐξ αἰτίας τῆς ἀδράνειας ποὺ ἔδειξε στὴν εἰσπραξὴ τῶν καθυστερούμενων φόρων ποὺ ὑπαγορεύτηκε κυρίως ἀπὸ πολιτικὴ σύνεση. Ὁ πρόξενος ἔκρινε ἀκόμη ὅτι ἡ ἀντικατάσταση τοῦ Ἰσμαήλ ἀπὸ στρατιωτικὸ, ποὺ δὲν εἶχε καμιὰ πεῖρα γύρω ἀπὸ τὰ διοικητικὰ καὶ πολιτικὰ θέματα, θὰ περιέπλεκε τὰ πράγματα τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας, ποὺ ἦταν ἤδη ἄσχημα².

Οἱ λόγοι τῆς ἀντικατάστασης τοῦ Ἰσμαήλ ἦταν πολλοί, Ὁ Ἀραβαντινὸς τοὺς ἀποδίδει σ' ἐχθρικὴ σκευωρία³. Ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὰ Ἰωάννινα θεωρεῖ ὡς αἰτία τὴν καθυστέρηση τῆς εἰσπραξῆς τῶν φόρων. Προσθέτει ὅμως ὁ πρόξενος ὅτι ἡ στάση τοῦ Ἰσμαήλ στὸ θέμα αὐτὸ ὑπαγορευόταν ἀπὸ

νῆκαν στοὺς Ρεσίτ καὶ Ριφάτ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ διατάχτηκε ὁ καϊμακάμης νὰ συγκεντρώσει τὴ δεκάτη σὲ εἶδος, νὰ τὴν ἐκποιήσῃ καὶ νὰ καταθέσῃ τὸ ἐκπληστηρίασμα στὸ οἰκονομικὸ τμῆμα τῆς Γενικῆς διοικήσεως Ἠπείρου. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 88/8 - 10 - 1851 ἐκθεση.

1) Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 91/2 - 11 - 1851 ἐκθεση, στὴν ὁποία ὁ Ρωσσέτος ἀνέφερε ὅτι δὲ μπορούσε νὰ διακριβώσῃ ἂν ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ γίνονταν γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση ὀρισμένου σκοποῦ. Χαρακτήριζε ἀκόμη τὸν Ἰσμαήλ δοῦλο τῶν παθῶν του καὶ τῶν περιστάσεων, κρυψίνου, φιλόδοξο καὶ ἐκδικητικὸ. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ ἰκανὸς ἔφορος ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Μετζλισιοῦ, ποὺ ξαναγύρισε στὴ θέση του (βλ. δ.π.), παύθηκε τὸ φθινόπωρο τοῦ 1851 ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του. Τὸν ἀντικατέστησε ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου, ποὺ, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ προξένου πάντα, διακρινόταν γιὰ τὴν ἀδράνεια καὶ μικρόνοιά του ἄλλοίμορον διὰ ἔχοντας ὑποθέσεις, κατέληγε ὁ πρόξενος.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 102/18 - 11 - 1851 ἐκθεση τοῦ προξένου Ἰωαννίνων Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἠπειρον (Ἰωάννινα).

3) Βλ. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία, δ.π., σ. 415.

πολιτική σύνεση. Ἡ κρίση αὐτή, πού πρέπει νά εἶναι ὀρθή, ἀποδεικνύει τὸ μέγεθος τῆς δυσαρέσκειας τοῦ Ἀλβανικοῦ στοιχείου, ἐξ αἰτίας τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νέων φορολογικῶν μέτρων· αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ δυσαρέσκεια τὸν ὑποχρέωσε ν' ἀγνοήσει τις διαταγές τῆς Πύλης καὶ νά δείξει ἐλαστικότητα ἢ κι ἀδιαφορία στήν ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων καὶ στήν εἰσπραξὴ τῶν φόρων. Ὅλα αὐτὰ συνιστοῦσαν πράγματι ἓνα σοβαρὸ λόγο γιὰ νά τὸν ἀντικαταστήσουν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἔχει τὴ βάση της. Ὁ προσεταιρισμὸς ἐκ μέρους τοῦ Ἰσμαήλ ἐκείνων πού εἶχαν καταδιωχτεῖ γιὰ τὴ συμμετοχὴ τους στήν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέκα κι ὁ διωγμὸς τῶν Βρυώνηδων καὶ Φρασαραίων, δημιούργησε μία κατάσταση θανάσιμης ἀντιδικίας ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανοὺς πρόκριτους. Οἱ τελευταῖοι χωρίστηκαν σὲ δυὸ ἀλληλομισούμενες ομάδες, πού κάθε μιὰ διέθετε ἰσχυρὰ ἐρείσματα στήν Ὑψηλὴ Πύλη. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἰσμαήλ, στοὺς ὁποίους προστέθηκαν κι ἀνώτεροι Τοῦρκοι ὑπάλληλοι τοῦ βιλαετιοῦ τῶν Ἰωαννίνων, ἦταν φυσικὸ νά συνωμοτοῦν ἐναντίον του καὶ νά ζητοῦν τὴν ἀντικατάστασή του.

Ἡ διατάραξη ἐξάλλου τῆς δημόσιας ἀσφάλειας κι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ληστρικῶν ομάδων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ μεγάλα προβλήματα περίθαλψης πού προέκυψαν ἀπὸ τοὺς καταστρεπτικὸς σεισμοὺς πού ἀναφέραμε, στάθηκαν πρόσθετα αἷτια γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Ἰσμαήλ.

Ἄν, τέλος, ἀνατρέξουμε στὶς προθέσεις τῆς Πύλης, τίς σχετικὲς μὲ τὴ σημασία πού ἔδινε στὸν Ἡπειρωτικο - Ἀλβανικὸ χῶρο καὶ στήν ἐξασφάλιση τῆς νομιμοφροσύνης τῶν Ἀλβανῶν, πρέπει νά συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Ἰσμαήλ ἀπὸ τὴν καίρια αὐτὴ θέση συνδέεται καὶ μὲ τὴν ἀδυναμία του νά ὑπηρετήσῃ ἀποτελεσματικὰ τὴ γενικότερη πολιτικὴ τῆς Τουρκίας.

Ἡ ἀναφορὰ στὰ αἷτια πού ἐπέβαλαν τὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ ὡς βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων καὶ σ' ἐκεῖνα πού ὀδήγησαν στήν ἀντικατάστασή του, ὀδηγεῖ στὰ ἐξῆς κύρια συμπεράσματα :

1) Μεταξὺ Πύλης κι Ἀλβανῶν ἀνοίχτηκε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μεγάλο χάσμα πού ἔπρεπε νά καλυφθεῖ, γιὰ τὴ συνέχισή του ἐγκυμονοῦσε κινδύνους γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς αὐτοκρατορίας.

2) Κατάλληλος γιὰ τὴν ὑλοποίηση τῶν προθέσεων τῆς Πύλης κρίθηκε ὁ ἐγγονὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Ἰσμαήλ, γιὰ τὴ Πύλη πίστεψε πὼς λόγω καταγωγῆς θὰ πετύχαινε νά σταματήσουν οἱ ἐπαναστατικὲς κινήσεις τῶν Ἀλβανῶν.

3) Ἡ νομιμοφροσύνη τῶν Ἀλβανῶν ἦταν ἀπαραίτητη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, γιὰ τὴ Πύλη φοβόταν σύμπραξή τους μὲ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο τῆς Ἡπείρου, τὸ ὁποῖο ἄρχισε νά γίνεται ὑποπτο ἐξαιτίας τῆς διάδοσης τῆς Μεγάλης Ἰδέας στήν Ἡπειρο.

4) Στὴν τοποθέτηση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ ὡς βαλῆ Ἰωαννίνων συνήργησε πολὺ καὶ ἡ Ἀγγλία, τῆς ὁποίας οἱ σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα δὲν ἦταν τότε (μέσα 19ου αἰ.) φιλικές. Ἡ Ἀγγλία ἐνεργοῦσε γιὰ τὴ δημιουργία ἰσχυρῆς καὶ ἐνω-

μένης Ἀλβανίας, ἱκανῆς ν' ἀντιμετωπίσει ἐπαναστατικές καταστάσεις ποὺ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ δημιουργήσει ἢ διάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἠπειρο.

5) Ὁ Ἰσμαῆλ δὲν κατόρθωσε νὰ δικαιώσει τὶς προσδοκίες τῆς Πύλης καὶ τῶν Ἀγγλῶν. Ἡ πολιτικὴ ποὺ ἀκολούθησε ἀντὶ νὰ συμβάλει στὴν ἔνωση τοῦ ἀλβανικοῦ στοιχείου ἐπέτεινε τὴ διαίρεσή του· καὶ ναὶ μὲν αὐτὸ συνέβη σὲ μικρότερη κλίμακα ἀπ' ὅ,τι ἦταν πρὶν ἀπὸ τὸ διορισμὸ του ὡς βαλῆ, συνεχίστηκε ὅμως σὲ βαθμὸ ποὺ ἔκανε ἐπισφαλῆ τὴ θέση του, ἐξ αἰτίας τῶν ραδιοουριγιῶν τῶν ἀντιπάλων του.

6) Σημαντικὴ, τέλος, διαπίστωση πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μετάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὸν Ἠπειρωτικὸ χῶρο, παρὰ τὶς ἐπιπολαιότητες ποὺ ἐπισημάνθηκαν κατὰ τὴ μύηση νέων μελῶν, εἶχε ἀπήχηση στὸν Ἠπειρωτικὸ λαό. Τόσο στὰ Ἰωάννινα ὅσο καὶ στὶς ἐπαρχίες ἢ Μεγάλῃ Ἰδέα κέρδιζε ἔδαφος. Ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τῆς ἐπαρχίας Ζαγορίου στὴν κίνηση μπορεῖ νὰ συμπεράνει κανεὶς τὴν ἔκταση καὶ τὸ βάθος τῆς σὲ περιοχὲς μ' ἐπαναστατικές παραδόσεις, ὅπως τοῦ Σουλίου καὶ τῶν ὄμορων μὲ τὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ Κράτος ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Ἀρτας. Δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετη ἡ διάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἠπειρο καὶ μὲ τὴν προσπάθεια τῶν Ἠπειρωτῶν (ἀπὸ τὸ 1853) νὰ προμηθευτοῦν ὅπλα ἀπὸ τὰ Ἰόνια νησιά, οὔτε ἀκόμη τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐπαναστατικὲς κινήσεις ἄρχισαν ἀπὸ τὸ φθινόπωρο ἀκόμη τοῦ 1853 ἀπὸ τὴν Ἠπειρο, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ραδοβυζίου τῆς Ἀρτας¹. Οὔτε, τέλος, εἶναι ἄσχετη μὲ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα ἡ ταχύτατη ἐξάπλωση τῆς ἐπαναστατικῆς κίνησης σὲ σημαντικὲς περιοχὲς τῆς Ἠπέιρου (Λάκα Πρέβεζας, χωριὰ τοῦ Σουλίου, Παραμυθιά κι ὄρεινὴ Θεσπρωτία, συγκρότηση ἑνοπλῶν ομάδων στὰ Ἰωάννινα, Ξηροβούνη, Μέτσοβο, Γότιστα, Ζίτσα κ.ἄ. κι ὁ

1) Βλ. Δημητρίου Φωτίου Καρατζένη, Ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἀρτης τοῦ 1854, Ἀθῆναι 1973 καὶ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους «Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν», τ. ΙΓ', σ. 143 κ. ἐξ. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὰ κινήματα τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1853 στὴν περιοχὴ Ραδοβυζίου, ποὺ χαρακτηρίζονται ὡς ἐπεισόδια στὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα, κύρια αἰτία εἶχαν τὴν ἀπόφαση τῆς Πύλης νὰ εἰσπράξει ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τοὺς καθυστερούμενους φόρους μιᾶς τριετίας. Ἡ καθυστέρηση ὀφειλόταν στὴν τακτικὴ ποὺ ἀκολούθησε ὁ Ἰσμαῆλ πασᾶς ὡς βαλῆς Ἰωαννίνων. Οἱ φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις ἔγιναν περισσότερο δυσβάστακτες γιὰ τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τὴν ἐποχὴ αὐτῇ, γιὰτὶ στὴν εἰσπραξὴ τῶν καθυστερούμενων προστέθηκε καὶ ἡ ὑποχρέωση ἰδιαίτερης φορολογίας γιὰ τὴ συντήρηση τῶν Ἀλβανῶν ἀτάκτων ποὺ εἶχαν ἀντικαταστήσει τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη τὰ τακτικὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα· βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ὅ.π., σ. 144, 148 - 149. Διοικητὴς τὸ 1853 στὴν περιοχὴ τῆς Ἀρτας, ποὺ ἐπέβαλε καὶ τὴν εἰδικὴ φορολογία ποὺ ἀναφέρθηκε καὶ ζήτησε στὰ τέλη τοῦ χρόνου καὶ τὴν προπληρωμὴ τῶν φόρων τοῦ 1854, ἦταν ὁ Σουλεϊμάν μπέης Φράσσαρη. Αὐτὸ φανερώνει ὅτι μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἰσμαῆλ πασᾶ οἱ οἰκογένειες τῶν Βρυώνηδων καὶ τῶν Φρασσαραίων, ποὺ βρίσκονταν σὲ διωγμὸ καὶ δυσμένεια, ξαναβρῆκαν τὴ δύναμή τους καὶ χρησιμοποιήθηκαν πάλι σὲ καίριες θέσεις τῆς διοίκησης.

ξεσηκωμός τῆς Χιμάρας στὰ βόρεια)¹, ἄσχετα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ ἐξάπλωση ἐπαναστατικῶν κινημάτων τέτοιας ἔκτασης ἀποτελεῖ συνάρτηση πολλῶν παραγόντων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ βασικότερος εἶναι ἡ ἰδεολογικὴ προετοιμασία. Στὴν προετοιμασία αὕτῃ συνετέλεσε ἡ ἐξάπλωση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἠπειρο ποὺ γέμισε ἐλπίδες τοὺς ὑποδούλους γιὰ γρήγορη ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τους.

---

1) Βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ὅ.π., σ. 150.

R É S U M É

Après la mort d' Ali Pacha (1822) une rupture s'est opérée entre la Sublime Porte et la Nation Albanaise, rupture grosse de dangers pour la sécurité de l' empire. Il fut jugé nécessaire d' enrayer ce processus d' écartement qui culmina avec la révolution de Gioleka (1847) vu que le légalisme des Albanais était alors indispensable. Vers le milieu du 19ème siècle la Porte craignait la collusion de certains Albanais avec l' élément grec de l' Epire que l' on commençait à suspecter à cause de la diffusion de la Grande Idée dans la région. La propagation de la Grande Idée en Epire représentait un fait significatif, et malgré les superficialités remarquées lors de l' initiation de nouveaux membres, elle gagna en étendue et en profondeur. L' homme apte à la réalisation des intentions de la Sublime Porte - assurer le légalisme des Albanais et anéantir les fermentations révolutionnaires dues à la propagation de la Grande Idée, que le gouvernement turc n' était pas sans ignorer - fut trouvé en la personne du petit fils d' Ali Pacha, Ismaël qui fut mis au poste de gouverneur du vilayet de Jannina en 1850. A cette mise en place d' Ismaël contribua également l' Angleterre, qui n' était pas à l' époque en bons termes avec la Grèce, et poursuivait ses propres objectifs. Ismaël ne parvint pas à répondre aux attentes de la Porte et des Anglais. Sa politique loin de contribuer à l' unification de l' élément albanais accentua sa division. Aussi fut - il en 1851 remplacé par Khalil Risa Pacha. Il convient enfin de noter que la diffusion de la Grande Idée en Epire n' est pas sans rapport avec le déclenchement de mouvements révolutionnaires à partir de la fin 1853 dans la région de Radovisie, qui l' année suivante s' étendirent à de nombreuses régions de l' Epire.

